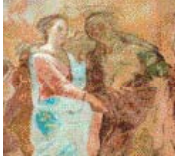
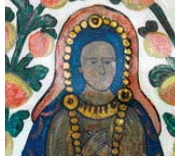

POKLADY
MÔJHO SRDCA

TREASURES
OF MY HEART

OBSAH

8		Artefakty Historické glóbusy	28		Historické objekty Schody do srdca Španej Doliny	42		Kostoly a kaplnky Drevený kostolík sv. Paraskevy v Potokoch	62		Zbierky obrazov Obrazy na Trenčianskom hrade
10		Inkunábuly vo Verejnej knižnici J. Bocatia	30		Archeologické múzeum v prírode Havránok	44		Kalvária v Banskej Štiavnici	64		Kresby majstrov talianskej renesancie v SNG
12		Historický organ vo Vyhniach	32		Helmica gotickej veže v Sade Janka Kráľa	48		Marianske kaplnky v Marianke	66		Múzejná zbierka obrázkov na skle
14		Vitráž v kostole vo Vysokej pri Morave	34		Zvonica vo Vrbove	50		Kaplnka sv. Anny v Hrušove	68		Obrazy zo zbierky Múzea v Svätom Antone
16		Storočná hasičská striekačka	36		Pamätník Milana Rastislava Štefánika	52		Kaplnka muzikantského cechu v Bobrovci	70		Zbierka portrétov v Stredoslovenskom múzeu v Banskej Bystrici
18		Cintoríny Židovský cintorín v Banskej Štiavnici	38		Hrady Lietavský hrad	54		Oltáre a oltárne obrazy Obraz majstra Antona Schmidta			
20		Cintorín Frauenberg v Banskej Štiavnici	40		Hrad Čabrad'	56		Oltár svätého Klimenta v Španej Doline			
22		Digitalizácia vzácných tlačív Digitalizácia inkunábul a emblémat				58		Evanjelický kostol v Hronseku			
26		Digitalizácia Pressburger Zeitung				60		Hlavný oltár v Kláštore kartuziánov			

O POKLADOCH MÔJHO SRDCA

Prostredníctvom Nadácie VÚB už niekoľko rokov finančne podporujeme projekty prispievajúce k tomu, aby kultúrne dedičstvo nielen reprezentovalo Slovensko, ale aby bolo zároveň zdrojom inšpirácie pre tvorbu nových kultúrnych hodnôt. Tieto naše aktivity vychádzajú z tradície zveľaďovania umelecko-historického dedičstva krajiny, ktorá je vlastná aj talianskemu majiteľovi VÚB banky, bankovej skupine Intesa Sanpaolo. Nadácia realizuje unikátny grantový program pod názvom *Poklady môjho srdca*, ktorý – ako naznačuje jeho názov – vyhľadáva a zachraňuje pamiatky, majúce pre nás svoj význam a miesto v našich srdciach. Pri identifikácii a výbere pamiatok spolupracujeme s odborníkmi na pamiatkovú starostlivosť, so samosprávami, záujmovými združeniami a s miestnymi komunitami. Počas tejto práce sme sa stretli s mnohými vzácnymi ľuďmi, ktorým záleží na dedičstve našich predkov, ako aj s obetavými dobrovoľníkmi, ktorí sa aktívne zúčastňujú na rekonštrukčných prácach. Publikácia „*Poklady môjho srdca*“ predstavuje príbehy tridsiatich zreštaurovaných pamiatok, teda približne polovice z objektov, ktorých znovuzrodenie Nadácia za ostatných päť rokov

podporila. Sú medzi nimi pamiatky národného aj regionálneho významu: hrady, kostoly, technické pamiatky, historické artefakty, obrazové zbierky. Nachádzajú sa v rôznych kútoch Slovenska: od Vysokej pri Morave na západe cez Španiu Dolinu v srdci Slovenska až po Potoky na východe krajiny. Najstaršia z nich, inkunábula vo Verejnej knižnici Jána Bocatia v Košiciach, pochádza z 15. storočia a najmladšia, pamätník Milana Rastislava Štefánika, z dvadsiatych rokov minulého storočia. Naším najväčším projektom je obnova banskoštiavnickej Kalvárie. Spoločným úsilím s miestnymi aktivistami sa nám darí postupne vyňať Kalváriu zo zoznamu 100 najohrozenejších pamiatok sveta. Okrem poskytnutej finančnej podpory sa na obnove zúčastňujú ako dobrovoľníci aj naši zamestnanci. Popri financovaní rekonštrukčných prác sa snažíme aj o šírenie povedomia o bohatstve krajiny a zároveň o zraniteľnosti nášho národného dedičstva. Do výberu pamiatok zapájame aj širokú verejnosť formou internetového hlasovania. Minulý rok si ľudia zvolili zvonice vo Vrbove, ktorá dostala od Nadácie VÚB financie na rekonštrukciu. Jej príbeh tiež nájdete na stránkach tejto publikácie. Príjemné čítanie!

Ignacio Jaquotot
predseda Správnej rady Nadácie VÚB

ABOUT TREASURES OF MY HEART

Through the VUB Foundation, we have been supporting for several years cultural heritage projects, which not only represent Slovakia, but which are a source of inspiration for creation of new cultural values as well. Our activities are founded on the tradition of improving the art-historical heritage of the country, which is also characteristic of the VÚB bank Italian owner, the banking group Intesa Sanpaolo. The Foundation has a unique grant scheme called *Treasures of My Heart*, which – as the name implies – searches and preserves monuments, which are important for us and which have a place in our hearts. We cooperate with experts in preservation, with municipalities, interest associations, and local communities in identification and selection of monuments. We met many distinguished people in the course of our work who care about the heritage of our ancestors as well as devoted volunteers who participate actively in the reconstruction works. The publication “*Treasures of My Heart*” presents stories of thirty renovated monuments, which represent about half of all the projects supported by the Foundation in the last five years. Monuments of national as well as regional importance

are included: castles, churches, technical monuments, historical artefacts, collections of paintings. They can be found in different places all around Slovakia: starting in Vysoká pri Morave in the west through Špania Dolina in the heart of Slovakia up to Potoky in the east. The oldest one of them, incunabulum in the Ján Bocatius Public Library in Košice, dates back to the 15th century and the latest, the Milan Rastislav Štefánik monument, to 1920s. Our biggest project is the renovation of the Calvary in Banská Štiavnica. Together with local activists, we are successful in getting the Calvary out of the World Monuments Watch List of 100 Most Endangered Sites. In addition to the financial support granted, our employees volunteer in the renovation as well. Apart from financing the reconstruction works, we try to raise awareness of the treasures in our country and of vulnerability of our national heritage as well. We involve broad public into selection of monuments through an online poll. Last year people chose the bell tower in Vrbov, which received funds from the VUB Foundation for reconstruction. Its story can be found in this publication as well. I hope that you will enjoy reading it!

Ignacio Jaquotot
Chairman of the Board of Trustees
of the VÚB Foundation

PREDSLOV

Spolu s bezmála dvadsaťročným úsilím vymaniť sa z tieňa susedných štátov prešlo Slovensko zložitú cestu aj smerom k poznávaniu a k ochrane svojho kultúrneho dedičstva. K zaužívaným predstavám patrili tiež názor, že naše kultúrne dedičstvo nedosahuje žiadne mimoriadne hodnoty. Týmto tvrdením otriasli prvé zápisy slovenských lokalít do Zoznamu svetového dedičstva UNESCO v decembri 1993. Dnes má Slovensko spolu zapísaných päť kultúrnych a dve prírodné lokality v tomto prestížnom zozname. K rozšíreným názorom patrí dodnes aj ten, že ochrana kultúrneho dedičstva, najmä pamiatok, je úloha a vec štátu. Aj keď v praxi to bola vždy v prvom rade úloha vlastníka, rovnako ako dodnes. Je pravda, že často sú práve hodnotné veci, a pri pamiatkach nevhodnými úpravami nezasiahnuté objekty, vo vlastníctve ľudí a spoločenstiev, ktoré nemajú dostatočné prostriedky niekedy ani na ich údržbu. O to ťažšie hľadajú dostatočný objem peňazí na záchranu tých súčastí, ktorých ďalšia existencia je ohrozená dlhodobou pretrvávajúcim zlým stavom. Mnohí z takýchto vlastníkov ani netušia o existencii nejakých podpôr, majú pocit, že zostali s ťarchou kultúrneho dedičstva sami, bez pomoci. Prvoradým

predpokladom každej úspešnej obnovy je nielen jasná predstava o ciele, ale aj konkrétni ľudia, ktorí pomôžu takýto projekt zrealizovať. Vytvorenie schémy, vyzývajúcej zamestnancov bankového domu, aby objavili vo svojom okolí poklad, ktorý potrebuje ich pomoc, predstavuje práve ten hybný mechanizmus. Jeho výhodou je, že podnety prichádzajú priamo z terénu, z miest, ktoré hľadajú pomoc pre urgentný zásah na záchranu hodnôt možno desaťročia chradnúcich a vlastníckmi v duchu už dávno pokladaných za stratené. Program *Poklady môjho srdca* pomohol desiatkam objektov nájsť stratenú krásu, vliť nádej do sŕdc desiatkam komunít. Mnohé projekty sú dôkazom toho, že sa ich predkladatelia nevzdávajú a idú za dosiahnutím svojho cieľa. Platí tu nielen to, že kto rýchlo dáva, dvakrát dáva. Nádejou je tiež vidina pomoci veciam, ktoré možno nepatria k špičkovým dielam. Ich hodnota vďaka tomuto programu rastie práve preto, že sú pre niektorú konkrétnu komunitu tým najdôležitejším pokladom. Zároveň sa, vďaka ich záchrane, stávajú tou súčasťou nášho kultúrneho dedičstva, ktorú určite budeme môcť odovzdať budúcim generáciám.

Ing. arch. Viera Dvořáková
autorka textov

FOREWORD

Together with almost twenty years of efforts to step out from the shadows of the neighbouring countries, Slovakia has also completed a difficult journey towards understanding and protecting its cultural heritage. One of the commonly held beliefs is that our cultural heritage does not have any extraordinary values. However, this belief was shattered by the first inclusion of Slovak landmarks in the UNESCO World Heritage List in December 1993. Today there are five cultural and two natural Slovak locations included in the List. One of the common beliefs is that the protection of cultural heritage, particularly of historic buildings, is in the interest of the state and it belongs to its competencies. However, in practice it has always been the task of the owner. It is true that very often the valuable things are owned by people and communities that have insufficient funds to, at least, maintain them. Therefore, it is even harder for them to search for funds that would help them save those parts whose further existence is threatened by long-lasting bad conditions. Many of these owners have no idea about the existence of any kinds of aid; they think that they are left alone, without any help, to carry the burden of cultural heritage.

The main condition of every successful restoration is not only a clear idea about its goal, but also specific people who help carry out the project. To come up with a scheme asking the employees of the bank to discover a treasure in their surroundings, which needs their help, is the driving force. Its advantage is that the incentives come directly from the field, from the places that seek urgent help in preserving values that might have degraded over the decades or have been presumed lost by their owners. The program entitled *Treasures of My Heart* has helped dozens of properties find their lost beauty and raise hopes of several communities. Many projects prove the fact that the people submitting them do not give up and pursue their goals. Not only he gives twice who gives quickly but there is also hope in the vision of helping those properties that maybe do not belong to the top pieces of work. Thanks to this program, their value increases because they are the most important treasure to a particular community. At the same time, thanks to their restoration, they become part of our cultural heritage that we can pass on to future generations.

Ing. arch. Viera Dvořáková
author of the texts

GLÓBUSY

REŠTAUROVANIE ZBIERKY HISTORICKÝCH GLÓBUSOV Z FONDŮ LYCEÁLNEJ KNIŽNICE V BRATISLAVE

Glóbusy sa vyrábali už v staroveku (Thales Milétsky, 6. stor. p. n. l.). Najstarším známym dochovaným glóbusom je socha – tzv. Farnésky Atlas (okolo r. 150 n. l.), znázorňujúci nebeskú klenbu, ktorú nesie na ramenách Atlas. Nedávno svet očaril turecký objav sochy Marca Aurélia držiaceho v rukách glóbus. Ďalší zachovaný je arabský hviezdny glóbus z mosadze, zhotovený niekedy v období 1279 – 1305.

Zemské glóbusy zo 17. storočia ukazujú dovtedy neznáme končiny a ostrovy, na hviezdnych glóbusoch nachádzame obrazy hviezd,

ktoré boli objavené až vďaka plavbám v južných moriach. Európska expanzia do zámoria a jej hospodárske aspekty zosilnili záujem o geografiu a astronómiu. Glóbus už bol nielen vedeckou pomôckou, ale aj doplnkom, umeleckým dielom, dostal sa do salónov a knižníc. Stal sa symbolom vzdelania a učenia, otvorenosti voči svetu, ale aj symbolom blahobytu.

Projekt obnovy a následnej prezentácie najväčšej zbierky historických glóbusov na Slovensku dostal názov *Sphaera terrestris, sphaera caelestis* – Zem a nočná obloha očami novoveku. Zbierka je súčasťou Lyceálnej knižnice, jednej z najvzácnejších historických knižníc na Slovensku. Najstarší glóbus zo zbierky *Cosmotheore* pochádza z roku 1707 (Amsterdam), teda už zobrazuje obrysy všetkých známych kontinentov. Z roku 1716 (Norimberg) pochádza glóbus od J. L. Andreau, zobrazujúci námorné cesty a predovšetkým veľké námorské objavy v Tichom oceáne. Glóbus od J. G. Klingera znázorňuje objavy J. Cooka spolu s vtedajšími astronomickými pozorovaniami. *Első magyar Földteke*, teda prvý uhorský glóbus vyrobený v 1840 vo Viedni, reprezentuje glóbusy uhorského pôvodu. Glóbusy z konca 19. storočia zachytávajú postupné dobývanie afrického vnútrozemia európskymi mocnosťami, otvorenie Suezského prieplavu a lodnej cesty do Indie. *Uranographia* je najstarším reprezentantom astronomických glóbusov (okolo 1700). Hviezdne glóbusy z tohto obdobia sú esteticky veľmi príťažlivé, pretože súhvezdia sa znázorňovali ako ručne maľované mytologické postavy a zvieratá.

Zbierka Lyceálnej knižnice sa počtom exemplárov alebo ich vekom nemôže porovnávať s najväčšími svetovými zbierkami, ale na Slovensku je to najväčšia zachovaná kolekcia zemepisných a astronomických glóbusov. Glóbusy prezentujú vtedajšie zemepisné poznatky a dodnes fascinujú všetkým, čo nezobrazujú.

RESTORATION OF ANTIQUE WORLD GLOBES

Globes have played a specific role in the history of civilisation. In the Ancient World and the Middle Ages their origin was the result of the effort to discover the universe. In the modern history they helped explore the Earth. Later they became shields of power and luxury, but also education and anxiety for knowledge. One of the most remarkable libraries in Slovakia, the Lyceum Library in Bratislava, administers the largest and the oldest collection of globes in Slovakia. Thanks to the complex restoration the renovated globes are presented to the public.

INKUNÁBULY

REŠTAUROVANIE INKUNÁBUL VO VEREJNEJ KNIŽNICI JÁNA BOCATIA V KOŠICIACH

Prvopočiatky fondov patriacich do Verejnej knižnice Jána Bocatia v Košiciach siahajú do 17. storočia, do obdobia vzniku Košickej univerzity. Dnes tento knižničný fond tvorí vyše 470 000 dokumentov, kníh, novín a časopisov, hudobnín a CD ROM-ov. Po Jánovi Bocatiovi, významnom humanistickom básnikovi, diplomatovi, pedagógovi, richtárovi Košíc a knihovníkovi, ktorý žil v rokoch 1569 – 1621, bola knižnica pomenovaná v roku 1989.

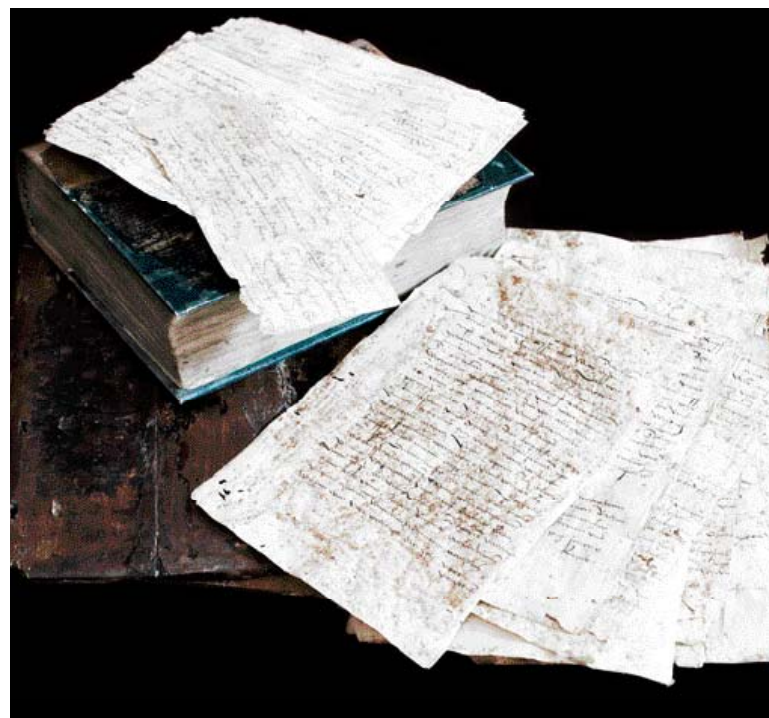
Vplyvom nepriaznivých podmienok sa tri najstaršie a najvzácnejšie tlačené knihy, unikátne tituly, ktoré sa na Slovensku vyskytujú len v jednom, prípadne v dvoch exemplároch, dosta-

li do dezolátneho stavu. Dve inkunábuly – prvotlače – pochádzajú z obdobia začiatkov kníhtlače, spredu roku 1500. Vznikli v období tesne po objavnom vynáleze kníhtlače Johannesom Gutenbergom, ktorý umožnil sériovú výrobu kníh. Boli vydané v mestách Bayern a Štrasburg. Obe diela s pozoruhodnou knižnou výzdobou sú teologicko-filozofického zamerania a napísali ich poprední stredovekí teológovia.

Latinsky písaná inkunábula scholastika od Roberta Holkota (1290 – 1347) *Super sapientiam Salomonis*, vytlačená v roku 1483, predstavuje v čase svojho vydania obľúbené komentáre Biblie. Inkunábula od teológa Petrusa de Palude (1275 – 1342) *Sermones thesauri novi de tempore*, tiež písanú po latinsky, vydali v roku 1484. Zreštaurovaná bola aj postinkunábula s významným dielom *Satyrae* (Satiry) rímskeho satirika Decima Iunia Iuvenala, známejšieho pod menom Juvenalis. Satiry predstavujú kritiku rímskej spoločnosti na prelome 1. a 2. storočia nášho letopočtu. Knihu s pergamenovou väzbou, v ktorej použili kus notového breviára zo začiatku 15. storočia, vydali v roku 1501.

RESTORATION OF INCUNABULA IN THE KOŠICE PUBLIC LIBRARY

The Ján Bocatius Public Library funds in Košice date back to the 17th century. The library is named after Ján Bocatius, an important humanistic poet, diplomat, teacher, reeve of Košice, and librarian, who lived from 1569 – 1621. The three oldest and most precious printed books of the 15th century, the so-called incunabula, may be found in the library as well. These first prints with a remarkable book decoration have the theological-philosophical subject field. Prominent medieval theologians wrote them in Latin.

ORGAN

OPRAVA HISTORICKÉHO ORGANU VO VYHNIACH

Organ sa považuje za kráľa hudobných nástrojov. V evidencii národných kultúrnych pamiatok Slovenska sa ich nachádza až 329. Význam organov stúpol, keď sa tento hudobný nástroj začal využívať počas liturgii. Prvé zmienky o organoch na Slovensku pochádzajú zo 14. storočia. V polovici 15. storočia už stál organ aj v bratislavskej Katedrále svätého Martina. Najstaršie zachované organy u nás pochádzajú z prvej polovice 17. storočia. Najväčším v Uhorsku je Hummelov nástroj postavený v roku 1624 v Levoči, v Kostole svätého Jakuba. Stavba organov v našej oblasti bola ovplyvnená juhonemeckou organárskou školou. Známi majstri pôsobili na Slovensku vo viacerých lokalitách až do konca 19. storočia, keď sa organy začali vyrábať v továrňach. K takto vyrobeným nástrojom mô-

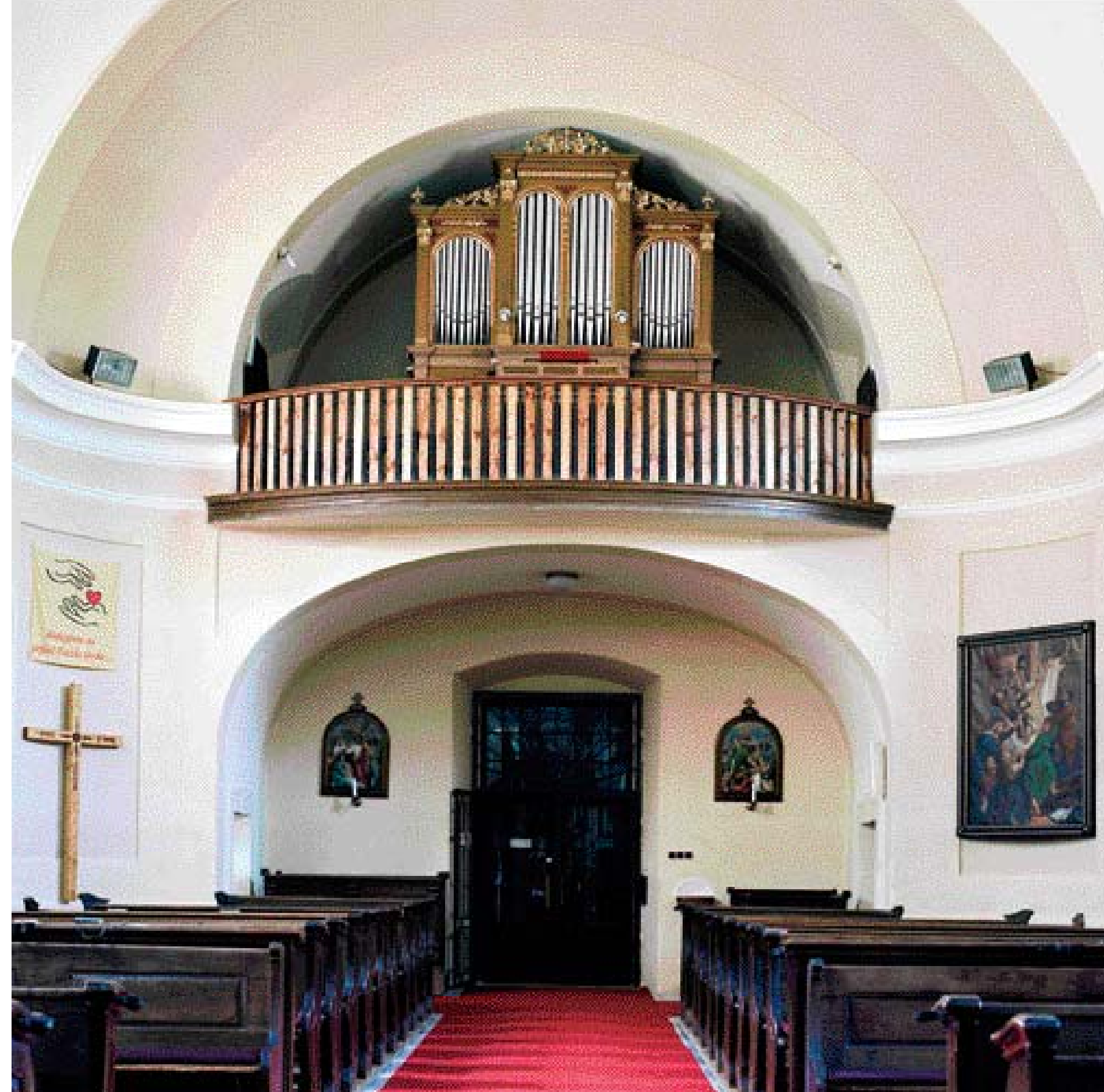
žeme zaradiť aj historický organ stojaci na chóre jednoloďového barokového rímskokatolíckeho Kostola svätého Michala archanjela, ktorý sa vypína nad starou baníckou obcou Vyhne neďaleko Banskej Štiavnice. Obec sa v kronikách spomína už začiatkom 14. storočia, pretože tam v minulosti boli známe železité liečivé pramene.

Jednomanuálový organ postavila renomovaná firma Gebrüder Rieger z Jägerndorfu, dnešného Krnova v Česku. Táto známa a špičková firma bola ocenená aj na svetovej výstave vo Viedni v roku 1883. Prednú časť nástroja tvorí symetrický rad kovových píšťal v klasicisticky upravenej organovej skrini zdobenej pozláteným vyrezávaným ornamentom. Vyhniansky organ je mechanický a má iba jeden manuál (klaviatúru) so šiestimi registrami. Registrom môže organista meniť farbu a silu zvuku, a teda prispôbiť svoju hru danému liturgickému obdobiu (pôst, advent, Vianoce a pod.). Generálna oprava nástroja znamenala nielen opravu mechaniky a píšťal, ale aj reštaurovanie drevených častí nástroja. Vďaka Nadácii VÚB sú organové koncerty v chráme opäť nezabudnuteľným zážitkom.

RESTORATION OF A HISTORIC ORGAN IN THE VILLAGE OF VYHNE

Organ is the king of musical instruments. The Slovak national cultural heritage includes 329 organs and the oldest organs come from the first half of 17th century. The organ of the Roman Catholic church of St. Michal the Archangel in the village of Vyhne belongs to the younger manufactured instruments. It was made by a recognized firm Gebrüder Rieger of Jägerndorf (nowadays the town of Krnov in the Czech Republic). Mechanism, pipes and wooden parts of the instrument were repaired. Thanks to the VUB Foundation organ concerts in the church have become again an unforgettable experience.

VITRÁŽ

REŠTAUROVANIE VITRÁŽOVÉHO OKNA V KOSTOLE SVÄTÉHO ANDREJA APOŠTOLA VO VYSOKEJ PRI MORAVE

Obec Vysoká pri Morave sa nachádza na juhozápade Slovenska, v tesnej blízkosti rieky Moravy, na hraniciach s Rakúskom. Územie osídľované od neolitu sa po prvýkrát písomne spomína v roku 1271, a to v kráľovskej darovacej listine Štefana V., viažucej sa na majetky stupavského hradu. Koncom 16. storočia prišla do obce početná skupina chorvátskych kolonistov, ktorí si tam v rokoch 1666 – 1669 vybudovali jednolodový Kostol svätého Andreja apoštola.

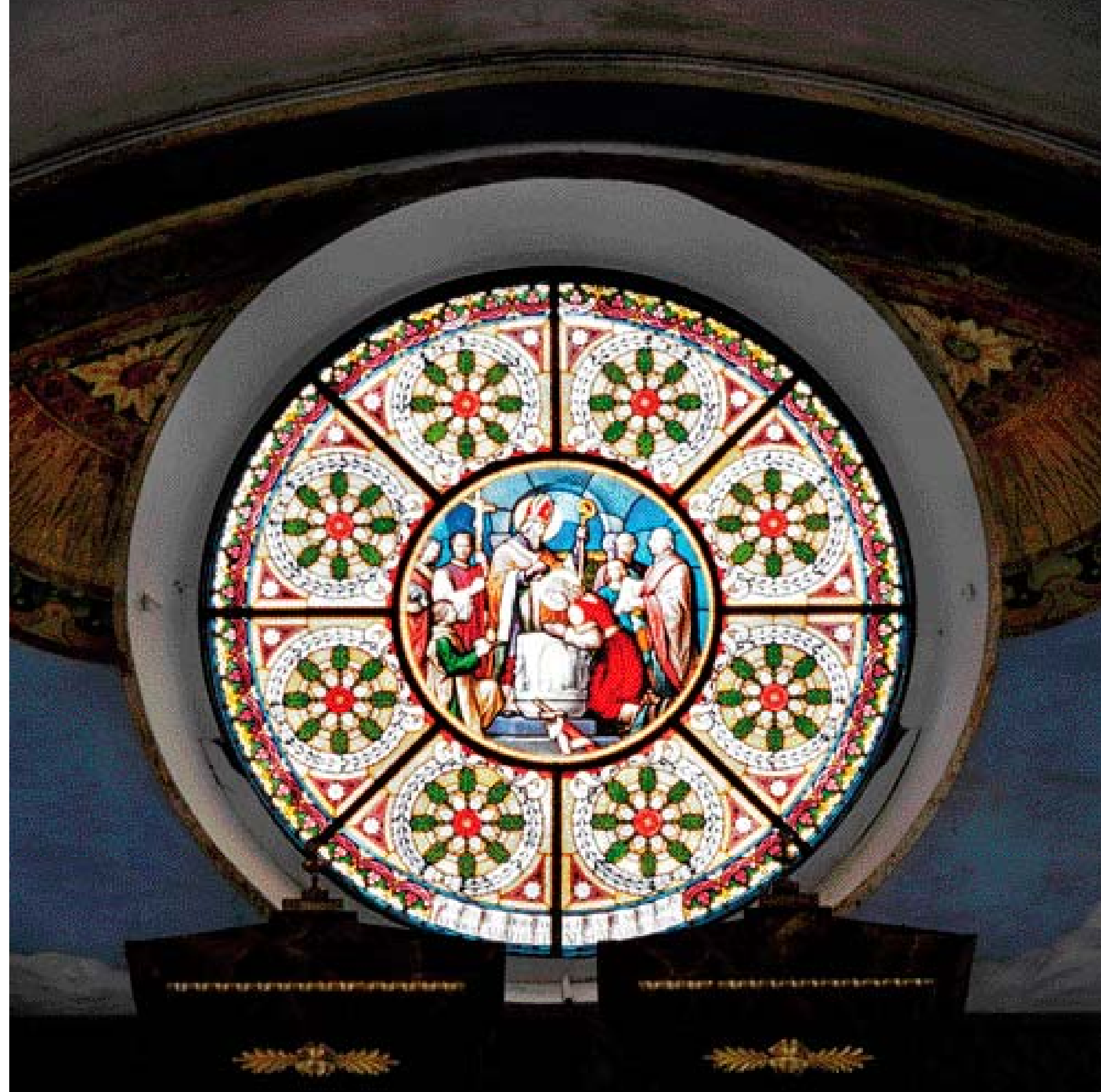
Kostol, ktorý je národnou kultúrnou pamiatkou, postavili v centre obce na mieste, kde kedysi stála kaplnka obkolesená cintorínom. Pôvodne barokový kostol na konci 19. storočia prestal vyhovovať potrebám veriacich, a tak ho v rokoch 1890 – 1892 na

podnet miestneho farára Štefana Gašparoviča prestavali a rozšírili v novorománskom duchu. Prestavbu uskutočnil Alexander Feigler, jeden z najvýznamnejších a najproduktívnejších bratislavských staviteľov tohto obdobia. Projekt objednal majiteľ stupavského panstva a patrón kostola, gróf Alojz Károlyi, diplomat v službách habsburskej monarchie.

Nepochybne z obdobia tejto veľkej eklektickej prestavby pochádzajú aj vitráže v oknách obnoveného chrámu. Obrazy v nich boli vytvorené spojením rôznofarebných úlomkov skla zasadených do olovených profilov. Detaily tvárí, rúk a drapérií boli namaľované na skle. Z vitráží sa dodnes zachovala iba veľká výplň kruhového okna s priemerom 3,3 m. Na figurálnej vitráži je v kruhu, lemovanom opakujúcim sa rastlinným ornamentom v ôsmich výsečiach, zobrazená scéna krstu svätého Štefana. Tento námet patrila v Uhorsku konca 19. storočia k štátom podporovaným témam, pretože smeroval k formovaniu maďarského národného povedomia. Táto vzácna, vyše storočná a veľmi poškodená vitráž nutne potrebovala reštaurátorský zásah. Obnova vrátila vitráži pôvodný celistvý výraz a krásu.

RESTORATION OF A VITRAGE WINDOW IN THE CHURCH OF ST. ANDREW THE APOSTLE IN THE VILLAGE OF VYSOKÁ PRI MORAVE

The village of Vysoká pri Morave is located in the south-west of the country on the border with Austria and the Czech Republic. A large group of Croatian colonists built a Church of Saint Andrew the Apostle in the 17th century. Out of the vitrages there only a large circle window of 3.3 m diameter had been preserved. The precious, more than one hundred year old vitrage in very bad condition depicting christening of St. Stephen was completely restored. It represents a valuable decoration of the church, which is a national cultural heritage.

HASIČSKÁ STRIEKAČKA

ZÁCHRANA STOROČNEJ HASIČSKEJ STRIEKAČKY

Miestna časť rozľahlej obce Hodruša-Hámre, nazývaná Kopanice, sa nachádza západne od Banskej Štiavnice. Dnes samostatná Hodruša-Hámre bola kedysi súčasťou mesta Banská Štiavnica a označovali ju za jeho vonkajšiu ulicu. Dôležitou oblasťou rozvoja Kopaníc sa v 16. storočí stalo baníctvo. Následne v roku 1676 Kopanice so svojimi baňami prešli pod banskoštiavnickú Banskú komoru. V Kopaniciach sa nachádza Moderštôlniansky tajch, umelá vodná nádrž vybudovaná v rokoch 1740 – 1743. Je súčas-

ťou unikátneho rozľahlého banskoštiavnického vodohospodárskeho systému, ktorý je spolu s mestom Banská Štiavnica od roku 1993 zapísaný v Zozname svetového dedičstva UNESCO.

Aj dnes nebezpečná práca v baniach hlboko pod zemským povrchom bola na začiatku novoveku ešte zákernejšia. Baníkov ohrozovali závaly, nebezpečné plyny, podzemné vody a požiare. O snahách čeliť požiarom v banskoštiavnickej oblasti svedčí napríklad aj hasičská striekačka, ktorú zostrojil vynikajúci konštruktér zo Štiavnických Baní Jozef Karol Hell v roku 1739.

História organizovaného boja s požiarimi na našom území sa odvíja od prvého požiarneho poriadku vydaného v roku 1788 cisárom Jozefom II. pre Slovensko, vtedy súčasť Uhorska. O 100 rokov neskôr vyšlo nariadenie, podľa ktorého muselo byť v každej obci s najmenej 50 domami zriadené hasičstvo. K mestám, ktoré si hasičské zbory alebo spolky zriadili už pred vydaním nariadenia, sa radí aj Banská Štiavnica. Dobrovoľný hasičský zbor tam založili v roku 1873.

Dobrovoľný hasičský zbor v Kopaniciach nadväzuje na túto tradíciu a jej pamiatke je zasvätená ojedinelá expozícia v hasičskej zbójnici. Obnovený objekt hasičskej zbójnice s novými oknami, omietkami, podlahou a s bezpečnostnými mrežami sprístupní verejnosti 100-ročnú hasičskú striekačku v novom šate. Unikátnu striekačku s čerpacím zariadením vyrobila firma Czermack v Tepliciach v Česku, špičkový výrobca hasiacich prístrojov z prelomu 19. a 20. storočia. Dnes dokumentuje nielen vývoj hasičskej techniky na začiatku 20. storočia, zložité cesty niektorých dômyselných zariadení po krajine, ale aj úsilie súčasných nadšencov poukázať na najlepšie tradície svojich predkov.

SAFEGUARDING OF A HUNDRED-YEAR-OLD FIRE ENGINE

The history of organized fire combat in Slovakia began with the first Fire Order issued in 1788 by the emperor Joseph II. According to the official regulation, each village with at least 50 houses had to have a fire fighting unit established. The mining towns were the first ones to establish the fire fighting units due to the safety of miners. The unique exposition in the renovated fire station in the mining village Hodruša-Hámre is dedicated to the remembrance of that period. The unique hundred-year-old fire engine is the most precious exhibit.

ŽIDOVSKÝ CINTORÍN

OBNOVA ŽIDOVSKÉHO CINTORÍNA V BANSKEJ ŠTIAVNICI

Podľa banského poriadku z roku 1570 sa nesmeli Židia usídlieť v žiadnom banskom meste v Uhorsku až do vzdialenosti 7 cestných míľ od jeho hraníc. Ich prílev umožnilo až uvoľnenie politických pomerov po roku 1867. Prvé židovské rodiny prišli do Banskej Štiavnice údajne v roku 1868. Rýchlo sa rozrastajúca komunita, zložená prevažne z obchodníkov, si v roku 1893 postavila synagógu a rok predtým založila cintorín a pohrebné bratstvo – Chevra

kadiša, ktoré zabezpečovalo pohreby a zapájalo sa do charitatívnej činnosti.

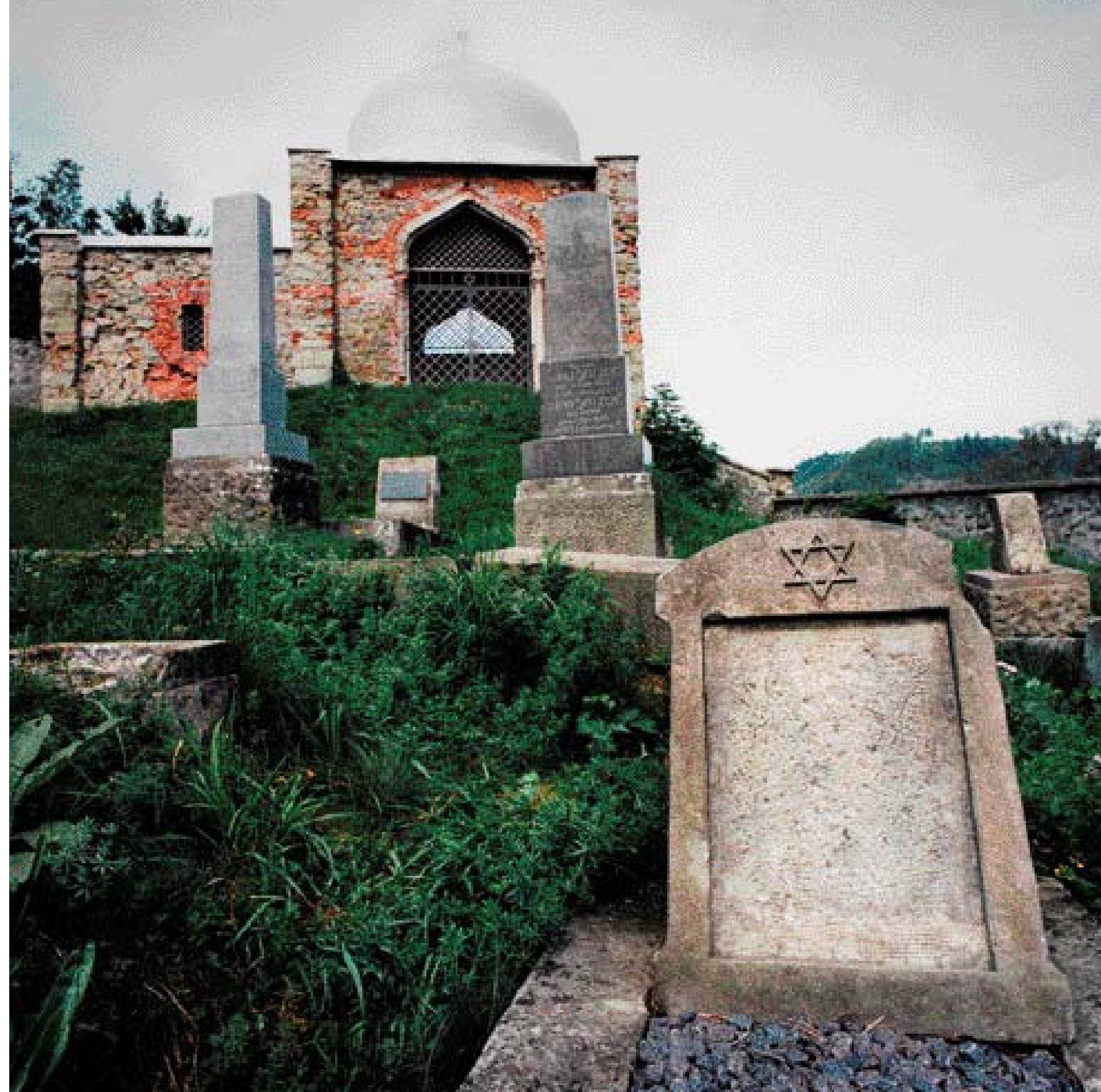
Židovský cintorín, ktorý svojou nevelkou plochou 65 x 65 m nadväzuje na rozsiahle cintoríny lemujúce juh mesta, sa rozprestiera na svahu klesajúcom od Nového zámku smerom na východ. Je najmladším cintorínom v meste. Spolu so synagógou zostal najvýraznejšou spomienkou na židovskú komunitu, ale v meste s množstvom chátrajúcich vzácných pamiatok sa dostal na okraj pozornosti. A to napriek tomu, že vždy pútal pozornosť dominantne umiestnenou pohrebnou ceremoniálnou halou, pri židovských pamiatkach nazývanou Ciduk ha-din s výraznou kupolou, svojím tvarom evokujúcou orientálne architektúry.

Na cintoríne je umiestnených 286 hrobov. Náhrobné kamene s prevažne jednoduchými nápismi v nemčine a v hebrejčine, menej často v slovenčine a v maďarčine, sú rôzneho tvaru, zhotovené najmä z mramoru. Najstaršie hroby pochádzajú z konca 19. storočia, najmladšie z roku 1972. Odvtedy sa na cintoríne nepochováva. Nachádzajú sa tam aj pamätné hroby štiavnických Židov, ktorí zahynuli v koncentračných táboroch v rokoch 1942 – 1944, medzi nimi členovia rodiny Mesterovej, Drexlerovej, Sternovej, Wintersteinovej, Schlessingerovej, Singerovej, Schwarzovej, Gemeinerovej, Weissovej, Barokovej, Chrákovskej a Iľofskej.

O dlhé roky zanedbávaný cintorín sa začala starať neformálna skupina občanov, zväčša mladých ľudí a študentov. Vďaka finančnej pomoci od Nadácie VÚB obnovili 82 náhrobných kameňov, vyše 140 hrobov, čiastočne zreštaurovali dom smútku, osadili na ňom Dávidovu hviezdu, upravili prístupové cesty, opravili cintorínsky múr, vysadili zeleň a namontovali informačné tabule. Objekt Ciduk ha-din po obnove slúži ako priestor na vzdelávacie aktivity v rámci „Slovenskej cesty po židovských kultúrnych pamiatkach“ a ako spomienka na obeť holokaustu.

RENOVATION OF A JEWISH CEMETERY IN BANSKÁ ŠTIAVNICA

First Jewish families came to Banská Štiavnica in 1868. The fast growing community built a synagogue and founded a cemetery consisting of nearly 300 graves preserved. It is also a place of memorial grave stones of Štiavnica Jews deceased in concentration camps between 1942 and 1944. Thanks to the financial support of the VÚB Foundation volunteers restored several grave stones and graves and reconstructed partially the house of mourning. Currently it serves as a place of educational activities and a memory of holocaust victims.

CINTORÍN FRAUENBERG

OBNOVA VSTUPNÉHO PORTÁLU CINTORÍNA FRAUENBERG V BANSKEJ ŠTIAVNICI

Najstaršie banícke mesto u nás, Banská Štiavnica, sa rozkladá v členitom teréne uprostred Štiavnických vrchov. Mesto patrilo k najľudnatejším na našom území, preto bolo potrebné riešiť aj otázku dôstojného miesta posledného odpočinku zosnulých. Spočiatku pochovávali tak, ako to bolo v stredoveku zvykom, na cintoríne okolo farského kostola v stredoveku prebudovaného na renesančnú pevnosť a dnes známeho ako Starý Záмок. Zrejme najneskôr v období prestavby musel príkostolný cintorín ustúpiť svetským záujmom obrany mesta pred tureckým nebezpečenstvom. Či v tomto období vznikol cintorín pri neskorogotickom Kostole Panny Márie Snežnej, umiestnený na hrebni kopca z juhu lemujúceho hlavnú sídelnú os Banskej Štiavnice, dnes nevieme s istotou povedať. Ohradený cintorín pri tomto kostole z roku 1512 je však dnes najstarším v rozľah-

lej sústave banskoštiavnických cintorínov. V súčasnosti sa kostol využíva ako pohrebna kaplnka, teda dom smútku. Frauenberský cintorín je rozdelený múrom, pôvodným pozostatkom protitureckého opevnenia, na dolnú a hornú časť.

Vstup do cintorína je situovaný pri strmej ceste na niekdajšie Piargy, dnes Štiavnické Bane, v tesnej blízkosti jedinej zachovanej mestskej brány. Vstupná brána bola postavená v renesančnom slohu asi koncom 16. storočia. Polkruhovo zaklenutý vstup zdobí nad vstupným portálom umiestnená renesančná kamenná doska s reliéfom Ukrižovania. Vplyvom dlhodobého pôsobenia poveternostných podmienok bola poškodená a hrozil jej zánik. Opravu si vyžadovala aj dvojkrídlová kovová brána z roku 1910, ktorá má vysokú umeleckú hodnotu. Pochádza z dielne známeho štiavnického kováča Karola Fizélyho, ktorý vytvoril mnohé dekoratívne kované brány a vstupné dvere do štiavnických meštianskych domov na prelome 19. a 20. storočia, ako aj mestské zábradlia. Za jeho najvýznamnejšie diela sú považované vstupné brány do botanickej záhrady v Banskej Štiavnici. Na cintoríne sú pochované viaceré významné osobnosti ako Károly Faller, Vojtech Baker, Jozef Horák, Jozef Kollár, Jozef Sztinyai, Vojtech Wetzler alebo Karol Zachar.

RESTORATION OF THE ENTRY PORTAL TO THE FRAUENBERG GRAVEYARD IN BANSKÁ ŠTIAVNICA

The Frauenberg graveyard is the oldest graveyard in Banská Štiavnica. Eminent Slovak personages are buried there. The renaissance entry gate dates back to the 16th century. It is decorated with a plate made of stone with relief of the crucifixion and double-wing metal gate of 1910 of high artistic value. It was made in the workshop of a well-known blacksmith Karol Fizély, the maker of many decorative wrought iron gates and entry doors to burgher houses at the turn of the 19th and 20th century.

INKUNÁBULY A EMBLÉMATA

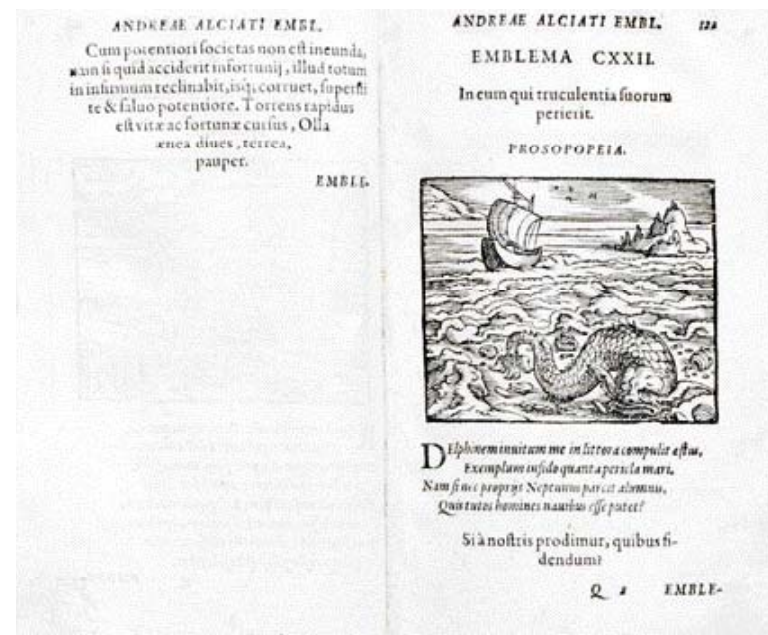
DIGITALIZÁCIA VZÁCNÝCH KNÍH Z FONDOV UNIVERZITNEJ KNIŽNICE V BRATISLAVE

Najstaršia a najväčšia vedecká knižnica v Slovenskej republike, Univerzitná knižnica v Bratislave, slúži širokej verejnosti od roku 1919. Medzi najvzácnejšie poklady jej fondu patria vzácne historické knihy – emblémata a inkunábuly.

Inkunábuly tvoria jeden z najvzácnejších fondov v každej knižnici. Sú to dokumenty vytlačené v ranom období vzniku tlačiarnej techniky v Európe (do roku 1500), a keďže vo svete neexistuje veľa zachovalých inkunábul, vzhľadom na svoj význam sa pokladajú za súčasť svetového kultúrneho dedičstva. V inkunábulách dominujú švabachom písané teologické texty doplnené obrázkami z náboženského prostredia. Dôraz sa kladie na iniciálu, začiatkové písmeno ručne domalované do textu.

Poslaním knižníc je poskytovať informácie širokej verejnosti a súčasne ochraňovať ich nosiče tvoriace súčasť kultúrneho dedičstva národa. Tieto dva protichodné ciele pomáha riešiť digitalizácia. Umožňuje pohodlné sprístupnenie dokumentov z pohodlia domova prostredníctvom internetu.

Súčasťou procesu digitalizácie v Univerzitetnej knižnici boli aj emblémové knihy, emblémata. Je to dnes už zabudnutý druh literatúry vytváraný v 16. až 18. storočí. Pre tento druh kníh je charakteristická trojčlenná forma. Tvoria ju nadpis (Motto, Lemma), obraz (Pictura, Imago) a text (Subscriptio, Textura). Text obsahuje výklad a rozuzlenie často skrytého obsahu. Tvorbe emblémat, ktoré boli v literárnych kruhoch veľmi obľúbené, sa v období 16. – 18. storočia venovali významní vzdelanci v celej Európe.

Rex Antigonus iussit sacerdotem suum sacrificare, ut DEVS defenderet eum ab Amicis. Interrogatus, quare non ab Inimicis? Respondit ab Amicis possum mihi non cavere, sed ab inimicis possum.

*Christiang schön
Niteb. scrib.
Anno salutiferae
incarnationis
Tē 1575
mens. Maii.*

*De si rigidos artus elephas, dum membra quiesce
Subleuat, afficitur natatur arboribus:
Quar ubi venator elidit, succidit ab imo,
Paulatim ut recubans belua mole ruat.
Tam leuiter capitur duri qui in proelia Martia
Arma, viros, turrim pergere vult apes.
Nusquam tuta fides, nimium ne crede quieti,
Sapient & totis decipere locis
Hippocentri pennis Scharatida vicis amantem,
Sic Pelam natis Colchis acerba necat.
Si nos decipiunt, dedimus quibus omnia no Tris
Saltem conantur deficiente fide.*

Pro

Charakteristickým znakom je vzájomná symbióza ilustrácie a textu; obe spolu súvisia a vzájomne sa dopĺňajú. Emblémata reprezentujú žáner na rozhraní literatúry a výtvarného umenia. Prvé výrazné pokusy vytvoriť na území Slovenska tento typ diela sa viažu s menom trnavského rodáka Jána Sambuca. Jeho *Emblemy* (Emblemata) mali v 16. storočí šesť vydaní. Preložili ich aj do francúzštiny a do holandčiny a boli také slávne, že z nich neraz

čerpal inšpiráciu pre svoje drámy samotný Shakespeare. Emblémové knihy zaujali nielen knihovníkov a literárnych historikov z celého sveta, ale aj historikov umenia a laickú verejnosť. Digitalizácia vzácnych exemplárov emblémových kníh uchovávaných vo fondoch Univerzitnej knižnice v Bratislave sa týkala vyše 50 dokumentov. Digitalizované diela sú k dispozícii na CD pre laickú aj odbornú verejnosť.

DIGITIZATION OF PRECIOUS BOOKS FROM THE BRATISLAVA UNIVERSITY LIBRARY FUNDS

The oldest and the biggest scientific library in Slovakia, the University Library in Bratislava, has been serving the public since 1919. Among its most valuable „treasures“ we can find historical books – emblemata and incunabula. Emblemata represent a genre on the border between literature and visual arts and date back to the 16th – 18th century. Incunabula are the first prints from the period of 1450 – 1500, i.e. from the early period of the printing technology existence in Europe. Since they are rare, they are considered part of the world cultural heritage.

poetic

2004

[illegible]

1000

[illegible]

प्रत्यक्षनिर्णयः

2000, 2001, 2002, 2003, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020, 2021, 2022, 2023, 2024, 2025, 2026, 2027, 2028, 2029, 2030, 2031, 2032, 2033, 2034, 2035, 2036, 2037, 2038, 2039, 2040, 2041, 2042, 2043, 2044, 2045, 2046, 2047, 2048, 2049, 2050, 2051, 2052, 2053, 2054, 2055, 2056, 2057, 2058, 2059, 2060, 2061, 2062, 2063, 2064, 2065, 2066, 2067, 2068, 2069, 2070, 2071, 2072, 2073, 2074, 2075, 2076, 2077, 2078, 2079, 2080, 2081, 2082, 2083, 2084, 2085, 2086, 2087, 2088, 2089, 2090, 2091, 2092, 2093, 2094, 2095, 2096, 2097, 2098, 2099, 2100, 2101, 2102, 2103, 2104, 2105, 2106, 2107, 2108, 2109, 2110, 2111, 2112, 2113, 2114, 2115, 2116, 2117, 2118, 2119, 2120, 2121, 2122, 2123, 2124, 2125, 2126, 2127, 2128, 2129, 2130, 2131, 2132, 2133, 2134, 2135, 2136, 2137, 2138, 2139, 2140, 2141, 2142, 2143, 2144, 2145, 2146, 2147, 2148, 2149, 2150, 2151, 2152, 2153, 2154, 2155, 2156, 2157, 2158, 2159, 2160, 2161, 2162, 2163, 2164, 2165, 2166, 2167, 2168, 2169, 2170, 2171, 2172, 2173, 2174, 2175, 2176, 2177, 2178, 2179, 2180, 2181, 2182, 2183, 2184, 2185, 2186, 2187, 2188, 2189, 2190, 2191, 2192, 2193, 2194, 2195, 2196, 2197, 2198, 2199, 2200, 2201, 2202, 2203, 2204, 2205, 2206, 2207, 2208, 2209, 2210, 2211, 2212, 2213, 2214, 2215, 2216, 2217, 2218, 2219, 2220, 2221, 2222, 2223, 2224, 2225, 2226, 2227, 2228, 2229, 2230, 2231, 2232, 2233, 2234, 2235, 2236, 2237, 2238, 2239, 2240, 2241, 2242, 2243, 2244, 2245, 2246, 2247, 2248, 2249, 2250, 2251, 2252, 2253, 2254, 2255, 2256, 2257, 2258, 2259, 2260, 2261, 2262, 2263, 2264, 2265, 2266, 2267, 2268, 2269, 2270, 2271, 2272, 2273, 2274, 2275, 2276, 2277, 2278, 2279, 2280, 2281, 2282, 2283, 2284, 2285, 2286, 2287, 2288, 2289, 2290, 2291, 2292, 2293, 2294, 2295, 2296, 2297, 2298, 2299, 2300, 2301, 2302, 2303, 2304, 2305, 2306, 2307, 2308, 2309, 2310, 2311, 2312, 2313, 2314, 2315, 2316, 2317, 2318, 2319, 2320, 2321, 2322, 2323, 2324, 2325, 2326, 2327, 2328, 2329, 2330, 2331, 2332, 2333, 2334, 2335, 2336, 2337, 2338, 2339, 2340, 2341, 2342, 2343, 2344, 2345, 2346, 2347, 2348, 2349, 2350, 2351, 2352, 2353, 2354, 2355, 2356, 2357, 2358, 2359, 2360, 2361, 2362, 2363, 2364, 2365, 2366, 2367, 2368, 2369, 2370, 2371, 2372, 2373, 2374, 2375, 2376, 2377, 2378, 2379, 2380, 2381, 2382, 2383, 2384, 2385, 2386, 2387, 2388, 2389, 2390, 2391, 2392, 2393, 2394, 2395, 2396, 2397, 2398, 2399, 2400, 2401, 2402, 2403, 2404, 2405, 2406, 2407, 2408, 2409, 2410, 2411, 2412, 2413, 2414, 2415, 2416, 2417, 2418, 2419, 2420, 2421, 2422, 2423, 2424, 2425, 2426, 2427, 2428, 2429, 2430, 2431, 2432, 2433, 2434, 2435, 2436, 2437, 2438, 2439, 2440, 2441, 2442, 2443, 2444, 2445, 2446, 2447, 2448, 2449, 2450, 2451, 2452, 2453, 2454, 2455, 2456, 2457, 2458, 2459, 2460, 2461, 2462, 2463, 2464, 2465, 2466, 2467, 2468, 2469, 2470, 2471, 2472, 2473, 2474, 2475, 2476, 2477, 2478, 2479, 2480, 2481, 2482, 2483, 2484, 2485, 2486, 2487, 2488, 2489, 2490, 2491, 2492, 2493, 2494, 2495, 2496, 2497, 2498, 2499, 2500, 2501, 2502, 2503, 2504, 2505, 2506, 2507, 2508, 2509, 2510, 2511, 2512, 2513, 2514, 2515, 2516, 2517, 2518, 2519, 2520, 2521, 2522, 2523, 2524, 2525, 2526, 2527, 2528, 2529, 2530, 2531, 2532, 2533, 2534, 2535, 2536, 2537, 2538, 2539, 2540, 2541, 2542, 2543, 2544, 2545, 2546, 2547, 2548, 2549, 2550, 2551, 2552, 2553, 2554, 2555, 2556, 2557, 2558, 2559, 2560, 2561, 2562, 2563, 2564, 2565, 2566, 2567, 2568, 2569, 2570, 2571, 2572, 2573, 2574, 2575, 2576, 2577, 2578, 2579, 2580, 2581, 2582, 2583, 2584, 2585, 2586, 2587, 2588, 2589, 2590, 2591, 2592, 2593, 2594, 2595, 2596, 2597, 2598, 2599, 2600, 2601, 2602, 2603, 2604, 2605, 2606, 2607, 2608, 2609, 2610, 2611, 2612, 2613, 2614, 2615, 2616, 2617, 2618, 2619, 2620, 2621, 2622, 2623, 2624, 2625, 2626, 2627, 2628, 2629, 2630, 2631, 2632, 2633, 2634, 2635, 2636, 2637, 2638, 2639, 2640, 2641, 2642, 2643, 2644, 2645, 2646, 2647, 2648, 2649, 2650, 2651, 2652, 2653, 2654, 2655, 2656, 2657, 2658, 2659, 2660, 2661, 2662, 2663, 2664, 2665, 2666, 2667, 2668, 2669, 2670, 2671, 2672, 2673, 2674, 2675, 2676, 2677, 2678, 2679, 2680, 2681, 26

[illegible][illegible]

PRESSBURGER ZEITUNG

DIGITALIZOVANIE HISTORICKÝCH NOVÍN PRESSBURGER ZEITUNG

Noviny, dnes také běžné médium, sa objavili až na začiatku 17. storočia. Prvé noviny začali vychádzať v Antverpách v roku 1605, na Slovensku to bolo zhruba o 100 rokov neskôr, v roku 1721. Prvými dlho vychádzajúcimi novinami v Uhorsku sa stali *Pressburger Zeitung* (Bratislavské noviny). Začínali v roku 1764 ako týždenník, po roku 1880 vychádzali dvakrát týždenne s prílohou. Viac ako 160 rokov bez prerušenia mapovali politický, hospodársky a kultúrny život Európy, osobitne Rakúsko-Uhorska. V zameraní ich príspevkov sa odrážal multikultúrny ráz starej Bratislavy. Na stránkach *Pressburger Zeitung* sa postupne objavovali vyhlásenia politických predstaviteľov, inzeráty

a články v nemčine, hebrejčine, slovenčine a v maďarčine. Od roku 1848 si všímali aj slovenskú problematiku a prispievali do nich Slováci. Názory na to, kto bol ich zakladateľom, nie sú jednotné. Podľa niektorých to bol tlačiar Ján Michal Landerer, podľa iných bol iniciátorom založenia novín predstaviteľ starej bratislavskej patricijskej rodiny Karl Gottlieb Windisch. Posledné vydanie vyšlo v roku 1929.

Noviny *Pressburger Zeitung* uchováva vo svojich fondoch Univerzitná knižnica v Bratislave. Hoci čitatelia majú veľký záujem o sprístupnenie tohto historického periodika, fyzická degradácia dokumentov to neumožňovala. Ideálnym riešením sprístupnenia a zároveň uchránenia pred ďalším poškodením bola ich digitalizácia. Jej výsledok je určený najširšej verejnosti, pre ktorú voľne a v zrozumiteľnej forme sprístupňuje digitalizovaný obsah v podobe obrazov strán s rozpoznanou štruktúrou a rešeršovateľných textov. Celkovo je digitalizovaných 350 000 stránok. Digitálne spracované noviny sú prístupné cez bežný internetový prehliadač, a teda ľahko dostupné pre celú odbornú a laickú čitateľskú verejnosť.

DIGITIZATION OF THE HISTORICAL NEWSPAPER “PRESSBURGER ZEITUNG”

The first newspaper issued for a long time in the Hungarian Empire was *Pressburger Zeitung* (Bratislava Newspaper). It was issued in 1764 for the first time and then it had been issued for more than 160 years without a stop. The newspaper focused on political, economic, and cultural life in the Austrian-Hungarian Empire. The articles reflected the multi-ethnic character of old Bratislava. The newspapers are deposited in the University Library funds in Bratislava, which digitalized them in order to make this historical newspaper available for the wide professional as well as lay public.

Dienstag den 13. Jänner 1807.

Was die Nationalität der Krieger im Staat betrifft
Bedenke, was zu thun.

Es ist eine allgemeine Meinung, dass die Nationalität der Krieger im Staat eine wichtige Rolle spielt. Diese Meinung ist jedoch nicht ganz richtig. Die Nationalität der Krieger ist nur ein Faktor, der bei der Auswahl der Krieger eine Rolle spielt. Die eigentliche Ursache für die Nationalität der Krieger ist die Nationalität des Staates.

Die Nationalität der Krieger ist ein Faktor, der bei der Auswahl der Krieger eine Rolle spielt. Die eigentliche Ursache für die Nationalität der Krieger ist die Nationalität des Staates. Die Nationalität der Krieger ist ein Faktor, der bei der Auswahl der Krieger eine Rolle spielt. Die eigentliche Ursache für die Nationalität der Krieger ist die Nationalität des Staates.

Es ist eine allgemeine Meinung, dass die Nationalität der Krieger im Staat eine wichtige Rolle spielt. Diese Meinung ist jedoch nicht ganz richtig. Die Nationalität der Krieger ist nur ein Faktor, der bei der Auswahl der Krieger eine Rolle spielt. Die eigentliche Ursache für die Nationalität der Krieger ist die Nationalität des Staates.

Die Nationalität der Krieger ist ein Faktor, der bei der Auswahl der Krieger eine Rolle spielt. Die eigentliche Ursache für die Nationalität der Krieger ist die Nationalität des Staates. Die Nationalität der Krieger ist ein Faktor, der bei der Auswahl der Krieger eine Rolle spielt. Die eigentliche Ursache für die Nationalität der Krieger ist die Nationalität des Staates.

SCHODY

OBNOVA SCHODOV DO SRDCA ŠPANEJ DOLINY

V členitom teréne v Starohorských vrchoch, na rozhraní Nízkych Tatier a Veľkej Fatry, leží starobylá banícka obec Špania Dolina. Stopy po dobývaní medených rúd v jej okolí sú známe už zo staršej doby bronzovej. Tento ťažobný revír patril v prvej polovici 16. storočia k najväčším dodávateľom medi v Európe. Svedkom najväčšej slávy obce je Kostol Premenenia Pána. Často sa uvádza, že pochádza z 13. storočia. Za priamy doklad tohto tvrdenia sa považuje latinský nápis nad vstupným renesančným portálom, ktorý hlása: *Sanktuárium bolo postavené v roku 1254, loď chrámu bola vymurovaná v roku 1593, chrám bol predĺžený pridaním veže v roku 1723 vďaka prostriedkom z časti od spoločenstva, z časti od zbožných katolíkov*. Dochované pramene sa do konca 15. storočia v súvislosti

s územím dnešnej Španej Doliny zmieňujú však len o baniach a ani architektúra samotného kostola nepodporuje predstavu o jeho stredovekom pôvode. Nezodpovedané otázky okolo veku kostola však nič neuberajú na jeho kráse a na jedinečnom situovaní v strmom svahu nad dnešným námestím obce.

Zástavba Španej Doliny sa prispôsobila extrémnym podmienkam a zložité prístupy k mnohým domom riešili dávni obyvatelia terénymi schodmi. Najmonumentálnejším schodiskom v celej obci sú kryté schody z konca 17. storočia, vedúce priamo z námestia k farskému kostolu. Ich 161 stupňov z dubového dreva sprístupňuje segmentovo zaklenutý vstup. Lemuje ho dvojica pilastrov s náznakom iónskej hlavice, nesúca kovaným krížom ukončený tympanón s výklenkom pre patróna. Celé schodisko pokrýva šindľová sedlová strecha. Na odpočívadle vo vnútri schodiska je v malom výklenku improvizovaná kaplnka s krucifixom.

Problematickú stabilitu schodiska mali v minulosti podporiť oporné piliere v jeho hornej, len čiastočne murovanej časti. Statické problémy najviac poškodili vstupný portál, ktorý sa začal odkláňať od ostatnej konštrukcie. Obnovené schodisko je ďalším príspevkom k ochrane jedinečných prvkov kultúrneho dedičstva v tejto pamiatkovej rezervácii.

RENOVATION OF STAIRS INTO THE HEART OF ŠPANIA DOLINA

The mining ground around the mining village of Špania Dolina was one of the most significant copper producers in Europe in the first half of the 16th century. The buildings in the village adapted to extreme geographical conditions and inhabitants solved complicated access to many houses by means of terrain stairs. The covered staircase of the 17th century is the most monumental staircase in the whole village stretching directly from the square to the parish Church of the Transfiguration of the Lord. The restored staircase represents another contribution to the preservation of the cultural heritage in this town reserve.

ARCHEOSKANZEN

ARCHEOLOGICKÉ MÚZEUM V PRÍRODE HAVRÁNOK

Územie Slovenska bolo súčasťou zabudnutých ríš v časoch dávno pred naším letopočtom, čo dokladajú početné archeologické nálezy objavené najmä za posledných 50 rokov. Keďže najstaršie písomné pramene o našom území pochádzajú až z obdobia vrcholného stredoveku, poodhaliť oponu skrývajúcu stopy po starších udalostiach a zaniknutých kultúrach umožňujú práve metódy archeologického skúmania.

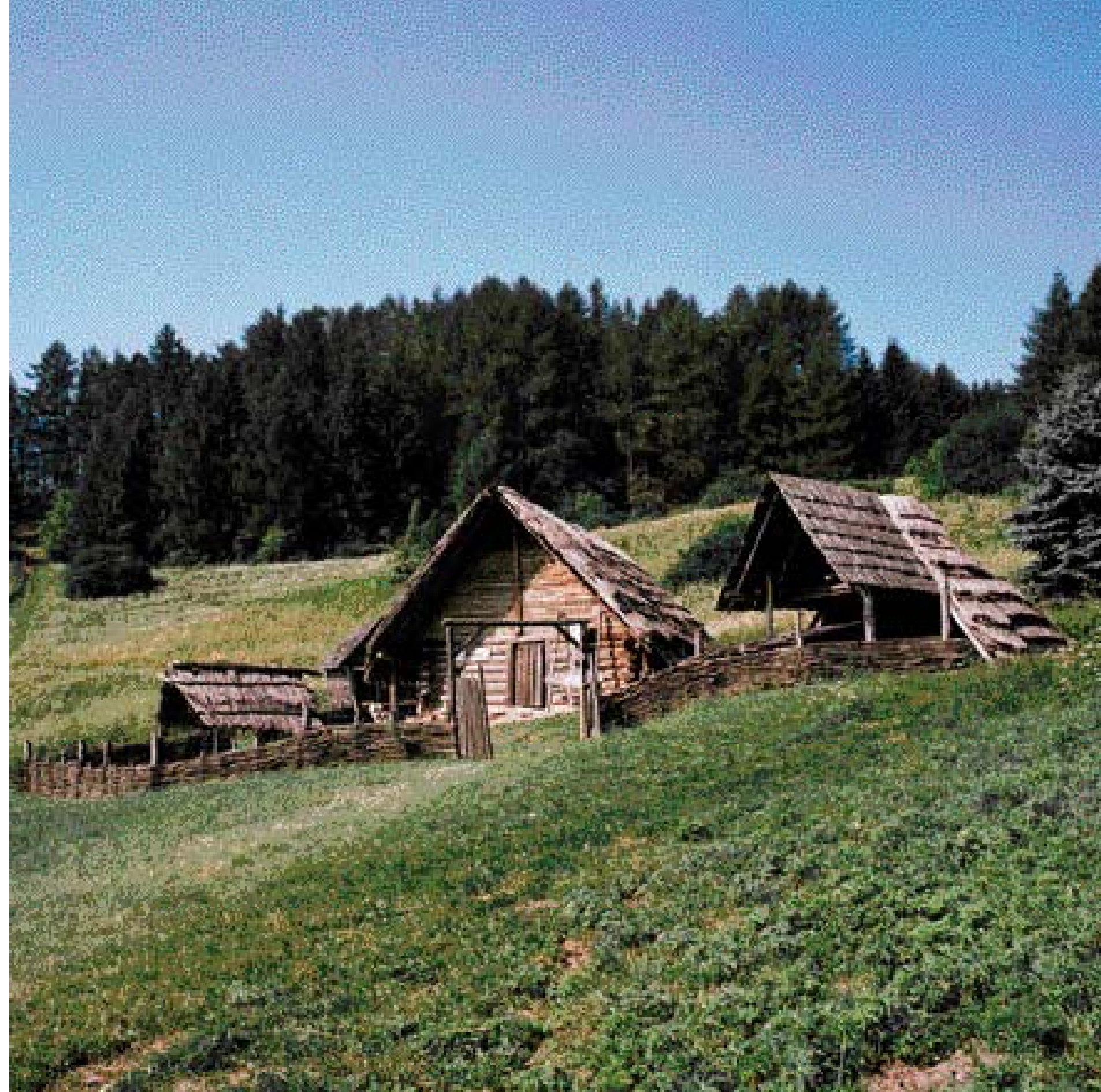

Vďaka dlhodobému systematickému bádaniu sa podarilo posunúť hranice poznania o mnohých lokalitách na Slovensku a upraviť teórie o ich osídľovaní. Prispelo k tomu aj jedinečné nálezisko v Liptove na severe Slovenska. Pokrýva južné a východné svahy kopca Havránok týčiaceho sa nad hladinou umelej vodnej nádrže Liptovská Mara. Zatopeniu rozsiahlej oblasti predchádzal archeologický výskum uskutočňovaný od 80. rokov 20. storočia. Odkryl zvyšky súvislého osídlenia a zároveň dôležitého hospodárskeho a spoločenského strediska z mladšej doby železnej, z obdobia 300 – 100 rokov pred Kristom. Kedysi žili na týchto miestach Kelti, ktorí tam mali opevnené hradisko s dvorcom, svätyňou a s obetiskom. Obetovali tam nielen obilie a šperky, ale v studni sa našli aj kosti siedmich ľudí, pravdepodobne obetí náboženských rituálov. Neskôr, v 11. až 15. storočí, stál na najvyššom bode lokality drevený hrádok opevnený palisádami. S cieľom priblížiť súčasným návštevníkom zaniknutý svet dávnych Keltov tam vznikalo od osemdesiatych rokov 20. storočia prvé archeologické múzeum v prírode na Slovensku. Na mieste nálezu pôvodnej hrnčiarskej pece zrekonštruovali zrubový dvorec s hospodárskym zázemím a so studňou. Je to názorná ukážka spôsobu bývania v neopevnených osadách v 3. storočí pred Kristom. Na východnej terase hradiska podľa nálezov zrekonštruovali opevnenú svätyňu z konca doby železnej s obetiskom. Vrcholovú časť hradiska chránilo ďalšie opevnenie, dnes už zrekonštruované a čiastočne sprístupnené.

Drevené konštrukcie vystavené celoročnému vplyvu počasia v náročnom horskom prostredí vyžadovali dôkladnú sanáciu a v niektorých prípadoch aj rekonštrukciu. Pri nej sa kladol dôraz na uplatňovanie starodávnych techník a technológií. Obnovené objekty tak môžu naďalej slúžiť nielen ako názorné exponáty o živote Keltov, ale aj v interaktívnych programoch počas každoročných keltských dní.

RENOVATION OF THE ARCHEOLOGICAL OPEN AIR MUSEUM HAVRÁNOK

On the top of the hill Havránok in the northern part of Slovakia, there is a unique excavation site from the Early Iron Age (period of 300 – 100 years B.C.). Celts used to live in the surroundings. They had a fortified settlement with a sanctuary and a sacrificial place here. In order to bring the perished world of ancient Celts closer to contemporaries, the first archeological open air museum in Slovakia was founded. The restored wooden objects may continue to serve not only as visual exhibits of the life of Celts, but also during interactive programs in the course of the Celtic days taking place every year.

GOTICKÁ VEŽA

OBNOVA HELMICE GOTICKEJ VEŽE V BRATISLAVSKOM SADE JANKA KRÁĽA

O sud tejto pamiatky poukazuje na postoje našich predkov k ochrane kultúrneho dedičstva. Jej hodnotu znásobuje spojenie s ďalšou jedinečnou pamiatkou, so Sadom Janka Kráľa v Bratislave.

Park založili v roku 1775 rozhodnutím mestskej rady bratislavských mešťania na pravom brehu Dunaja. Vytvorenie tohto prvého verejného mestského parku v strednej Európe financovali z verejnej zbierky. Pôvodne barokovo-klasicistickú dispozíciu parku – osemramennú hviezdicu vsadenú do lužného lesa – poškodila povodeň na začiatku 19. storočia a neskôr utrpela bojmi s napoleonskými vojskami. Preto ju neskôr nahradil voľnejší, prí-

rodno-krajinársky charakter parku. Súčasnú podobu nadobudol park v prvej polovici 20. storočia. Nachádza sa v ňom mnoho vzácných stromov, napríklad ginko, mohutné platany a zaujímavé výtvarné diela.

Výnimočnou súčasťou parku je gotický altánok. Je vytvorený z hornej časti veže z kostola františkánov situovaného v bratislavskom Starom Meste. Kostol z 13. storočia patrí medzi najstaršie sakrálné budovy v meste a je jednou z mála zachovaných ranogotických stavebných pamiatok u nás. Začiatkom 15. storočia bola na kostole umiestnená šesťboká gotická veža, ktorú vytvoril Michal z Klosterneuburgu, nazývaný Michael Chnab. Tento v našom prostredí významný stredoveký majster pracoval aj na stavbe Dómu svätého Štefana vo Viedni.

Zemetrasenia v rokoch 1580 a 1586 významne poškodili františkánsky kostol aj kláštor, pôvodná gotická klenba chrámovej lode sa zrútila a bolo ju treba nahradiť novou. Po ďalšom poškodení v roku 1897 museli hornú časť veže – helmicu nahradiť novou neogotickou nadstavbou. Vtedy sa mešťania rozhodli zachovať originál, ktorý premiestnili do Sadu Janka Kráľa. Dodnes tam slúži ako jedinečný altán, ktorý svojím pôvodom a osudom nemá na Slovensku obdobu.

Kamenný objekt je celoročne vystavený nepriazni počasia, na to síce bol ako exteriérová architektúra pôvodne určený, ale 600 rokov pôsobenia rôznych atmosférických vplyvov sa podpísalo na stave kamennej hmoty a značne poškodilo architektonické detaily. K zlému stavu objektu prispeli aj vandalské praktiky návštevníkov zvečňujúcich svoje podpisy a iniciály v kameni. Objekt bude plnohodnotnou súčasťou obľúbeného obnovovaného parku.

RENOVATION OF THE GOTHIC TOWER CASQUE IN THE BRATISLAVA SAD JANKA KRÁĽA

In 1775, the burghers opened the first public town park in Central Europe in Bratislava. A lot of rare trees and interesting art works can be found there. A gothic arbor created from the upper part of the Franciscan church of the 13th century is a notable part of the park. The church belongs to the oldest sacral buildings in town. After several earthquakes, the burghers wanted to preserve the damaged upper part of the church tower, so they moved it to Sad Janka Kráľa. It has served as a unique arbor there since then.

ZVONICA

OBNOVA ZVONICE VO VRBOVE

Podtatranská obec Vrbov sa až do polovice 19. storočia zaradovála do skupiny spišských miest a dokonca bola medzi trinástimi mestami, ktoré dal Žigmund Luxemburský v roku 1412 do poľského zálohu na dlhých 360 rokov. Mestský charakter si centrum Vrbova zachovalo dodnes. Zomknutej zástavbe niekdajších meštianskych a remeselníckych domov okolo námestia dominuje vysoká veža pôvodne románskeho opevneného Kostola svätého Serváca. Vr-

bovcania si ho postavili na návrší nad obcou. V južnej, vstupnej časti areálu kostola, vybudovali ešte v gotickom štýle samostatnú hranolovitú stavbu zvonice. Na stredoveký pôvod stavby poukazuje jednoduchý vstupný portál s lomeným oblúkom vedúci do prízemnej, valenou klenbou zaklenutej časti.

Zvony zo zvonice od svojho vzniku slúžili obyvateľom rovnako ako dnes. Svojím hlaholom zvolávali ľudí na bohoslužby, oznamovali úmrtia a odprevádzali zosnulých na poslednej ceste, upozorňovali na blížiacu sa nebezpečenstvo a pohromy, najmä požiare, alebo oznamovali príchod významných osobností.

Masívne pôsobiacu stavbu vrbovskej zvonice vybudovali na štvoruholníkovom pôdoryse z lomového kameňa s múrmi hrubými 120 – 140 cm. Pre jej súčasný vzhľad bola určujúcou vývojovou etapou renesančná prestavba v roku 1644. Stavba sa tak zaradila k početnej skupine pôvabných a ojedinelých spišských zvoníc, ktoré stavali mešťania tohto regiónu v 16. a začiatkom 17. storočia pri farských kostoloch. Dodnes patria k najpríťažlivejším architektúram viacerých miest a obcí.

Vo vnútri zvonice na poschodí umiestnili samostatnú drevenú konštrukciu, zvonovú stolicu. Nesie tri zvony. Najstarší pochádza zo 14. storočia. Uliali ho v Spišskej Novej Vsi, v najvýznamnejšej gotickej zvonolejárskej dielni u nás. Rovnakého pôvodu je aj veľký zvon, ktorý podľa nápisu na ňom zhotovili v roku 1515. Tretí zvon uliali v roku 1653 v Prešove. Malý zvon, ktorý sem v roku 1922 priviezli z Ľubických kúpeľov, sa nepoužíva. Zvuk zvonov prepúšťajú dve dvojdielne zvukové okná umiestnené na východnej a západnej strane poschodia a jedno trojdielne okno na južnej strane. Zvonica, na ktorej sa prejavilo pôsobenie vonkajších vplyvov, prešla niekoľkými opravami. Vďaka Nadácii VÚB môže pôvabná architektúra zvonice aj v ďalšom tisícročí zdobiť historické centrum Vrbova.

BELL TOWER RENOVATION IN VRBOV

The village of Vrbov located close to High Tatras belonged to Spiš Towns up to the middle of the 19th century. In close vicinity to Roman fortified church, there stands alone a gothic bell tower. The bells used to call people for worship; they announced deaths and warned of the imminent danger and disasters, particularly fires. The renaissance reconstruction ranked the bell tower among charming and rare bell towers built by the burghers of the Spiš region at the turn of the 16th and 17th centuries. The reconstructed bell tower will continue to decorate the historical center of Vrbov.

PAMÄTNÍK M. R. ŠTEFÁNIKA

REVITALIZÁCIA AREÁLU PAMÄTNÍKA MILANA RASTISLAVA ŠTEFÁNIKA

Jednou z najvýznamnejších osobností v dejinách moderného Slovenska je generál Milan Rastislav Štefánik, astronóm, politik a prvý československý minister vojny. S rodnou zemou ho spájajú tri symbolické miesta: rodný dom v Košariskách, monumentálna mohyla na Bradle, ktorá je miestom posledného odpočinku Štefánika a členov jeho sprievodu (troch talianskych letcov G. Mancinelliho Scottiho, U. Merliniho a G. Aggiustiho), a pamätník na mieste jeho tragickej smrti v máji 1919 v Ivanke pri Dunaji. Štefánik zahynul pri leteckej katastrofe neďaleko letiska pri návrate na Slovensko. Túto tragickú udalosť pripomína pamätník nazývaný aj „Ivanská mohyla“. Navrhol ho významný slovenský architekt konca 19. a začiatku 20. storočia Dušan Jurkovič.

Pamätník leží v rovine uprostred polí juhozápadne od obce Ivanka pri Dunaji, v blízkosti bratislavského letiska. Návštevníci tamvidia pyramídu vytvorenú z hliny a obloženú lomovým kameňom, ktorá leží uprostred monumentálnej, ale zároveň prirodzene pôsobiaceho upraveného areálu. Pamätník odhalili v roku 1923 na mieste, kam dopadlo lietadlo. Areál upravovali do konečnej podoby postupne až do roku 1935. Pietne miesto je charakteristické svojím nadviazaním na prírodné prostredie. Centrálny koncipovaný areál štvorcového pôdorysu obklopujú hlinené valy preťaté prístupovou cestou a obohnané priekopami. Je možné, že architekt chcel nadviazať na praveké tradície hlinených mohýl dnes už neznámeho pôvodu a významu.

Najvýraznejším prvkom celého areálu sú okrem pyramídy s kamennou stélou v centre aleje líp. Pôvodne lemovali prístupovú cestu a vrch valu, čím obklopovali pietny centrálny priestor zo všetkých strán. Lipová aleja potrebovala úpravu a odborné dendrologické ošetrovanie. Niektoré stromy v nej totiž pochádzajú ešte z prvej polovice 20. storočia, iné odumreli a bolo ich treba nahradiť mladými. Úspešná obnova výsadby zelene areálu pamätníka umožnila naplno vyznieť tomuto dielu, predstavujúcemu symbiózu kultúrneho a prírodného fenoménu. Zároveň dotvára do dôstojnej podoby miesto každoročných spomienkových slávností.

REVITALIZATION OF THE MILAN RASTISLAV ŠTEFÁNIK MONUMENT PREMISES

General Milan Rastislav Štefánik, astronomer, politician, and the first Czech-Slovak minister of war, is one of the most eminent personages in the history of modern Slovakia. He died in the airplane crash in May 1919. The monument at the place of his tragic death was designed by a prominent Slovak architect Dušan Jurkovič. Successful revitalization of the greenery in the monument's premises lets the beauties of the monument unfold, of the monument representing symbiosis of the cultural and natural phenomenon. At the same time, it gives grandeur to the place of annual commemorative celebrations.

LIETAVSKÝ HRAD

OBNOVA VEŽE NA LIETAVSKOM HRADE

K rodinnému striebru slovenskej histórie patrí množstvo hradov. Rozosiate po celom území korunujú prirodzenú, stáročiami overenú strategickú polohu nad prastarými trasami, týčia sa na osamelých bralách a vyvýšeninách rovinatého juhu a na hrebeňoch pohorí hornatého severu. Oddávna ponúkali bezpečné miesta na osídľovanie, stáročia strážili hranice, križovatky obchodných ciest, brody a prechody cez priesmyky. Boli centrami správy krajiny a zemepanských majetkov. Ich zašlú slávu dnes pripomínajú čas-

to už len zlomky pôvodnej výzdoby, ale s ich schátranými múrmi sú navždy spojené dôležité dejinné udalosti. Sú dokladom čulých obchodných a politických kontaktov s vyspelými európskymi strediskami a dôkazom významného postavenia Slovenska v regióne strednej a východnej Európy.

Každá hradná ruina je úzko zviazaná s históriou svojho regiónu a niekdajšieho panstva spravovaného z hradu. Aj monumentálne pôsobiace ruiny Lietavského hradu, nachádzajúce sa južne od Žiliny na skalnatom hrebene nad rovnomennou obcou Lietava, sú úzko späté s okolitým krajom. Hrad vznikol v druhej polovici 13. storočia ako súčasť sústavy považských hradov posilňujúcich obranu severnej časti kráľovstva. Vlastnili ho viaceré rody a magnáti – Balašovci, Matúš Čák, Bebekovci aj Stibor zo Stiboríc. Na prahu novoveku v 16. storočí hrad vyženil František Thurzo. Dal ho renesančne prestavať s odbornou pomocou talianskych majstrov a staviteľov. Keď Thurzovci v roku 1621 vymreli po meči, hrad sa postupne dostával do vlastníctva rôznych šľachtických rodov, ktoré ho dlhodobo zanedbávali. Majetkové nezhody boli napokon príčinou toho, že sa pustnuci hrad od 18. storočia začal rozpadávať.

Začiatkom nášho storočia sa o hrad začali zaujímať dobrovoľné občianske združenia a zariadení mladí ľudia. Je zrejmé, že hrad nie je možné nanovo postaviť, preto sústredili svoj záujem na zachranu najviac ohrozených častí monumentálnych ruín. Hrad je jednou z najrozsiahlejších zrúcanín na Slovensku, a preto je ambícia dosiahnuť dobrý stav celého objektu náročná nielen na čas a na sily, ale najmä na finančné prostriedky. Nadácia VÚB prispela na obnovu neskorogotickej veže z roku 1474, ktorá sa bude využívať pri ďalších etapách konzervácie hradu a pri školiacich a vzdelávacích aktivitách zameraných na osvojovanie si vhodných techník a technológií konzervovania a obnovy hradných ruín.

TOWER RENOVATION AT THE LIETAVA CASTLE

Castles are the heirloom of the Slovak history. In the ancient times, they used to guard the borders, junctions of business roads, and passages through passes. They used to be the country's as well as landlord properties' administrative centers. Usually only ruins remind of their former glory at present. One of the largest castle ruins in Slovakia is Lietava Castle. In 2009, it was included into the World Monuments Watch List of 100 Most Endangered Sites, which is elaborated by the World Monuments Fund. Massive looking ruins can no longer be restored, only preserved and conserved.

HRAD ČABRAĎ

OBNOVA RUÍN HRADU ČABRAĎ

Mnohé významné hrady na Slovensku postupom času začali upadať. Prestali slúžiť na pôvodné obranné a obytné účely a postupne sa premenili na ruiny. Ich úpadku napomohol aj presun obchodných trás do iných oblastí. K takýmto zabudnutým ruínám patrí aj hrad Čabrad, ktorý sa nachádza mimo súčasných frekventovaných trás. Hrad kedysi strážil prístupové cesty vedúce z juhu k dávnej *Tere Banensium*, zemi baníkov, bohatej banskoštiavnickej oblasti. Podľa prvej písomnej zmienky z 13. storočia ho vlastnili významní šľachtici Huntovci-Poznanovci.

V 14. storočí hrad obsadil Matúš Čák. Kontroloval až 14 žúp a patrilo mu 50 hradných panstiev, čím si vyslúžil prezývku Pán Váhu a Tatier. Začiatkom 16. storočia sa hrad dostal do majetku ostrihomskeho arcibiskupa Tomáša Bakócza, ktorého synovec Peter Erdődy ho dal prestavať a rozšíriť. V 16. storočí Čabrad dobyl Melichar Balaša, ktorý odtiaľ podnikal lúpežné výpravy. Balašovci patrili k hlavným aktérom v boji medzi šľachtickými táborami dvoch protikráľov – Ferdinanda Habsburského a Jána Zápoľského v Novohrade a zmätky využívali na vlastné obohatenie.

Keďže v tomto období tvorilo územie južného Slovenska nepokojnú hranicu s Osmanskou ríšou okupujúcou juh krajiny a tlačiacou sa do oblasti bohatých banských miest, bolo potrebné mať strážne body, teda hrady, pod kontrolou. Hoci trestná výprava vedená grófom Mikulášom Salmom hrady v dŕžave lúpežného Balašu dobyla a vrátila pôvodnému vlastníkovi, v snahe zabrániť ich obsadeniu Turkami ich radšej temer zbúrali. Až na konci 16. storočia, keď hrad získal palatín Štefan Illešházi, bolo pod vedením talianskeho špecialistu na fortifikácie Giulia Ferrariho prestavané hradné opevnenie, vďaka čomu hrad odolal tureckým útokom. V roku 1622 získal Čabrad Peter Koháry ako odmenu za hrdinstvá v protitureckých bojoch. Koháryovci hrad vlastnili až do jeho zániku, ktorý do značnej miery súvisel s faktom, že cesta pod hradom stratila dôležitosť. V roku 1812 dal nevyužívané sídlo údajne podpáliť vlastný majiteľ.

Ruina stojaca dlhé roky bokom od rušného diania upútala pozornosť skupiny nadšencov. Začali sa starať o jej systematickú konzerváciu spojenú s archeologickým a pamiatkovým výskumom, hľadali špecialistov na technologicky náročné práce a získavali finančné prostriedky na obnovu. Dnes obnovená vstupná veža umocňuje jedinečný zážitok pri návšteve rozsiahlej ruiny, zasadené do krásnej, nepoškodenej prírody.

RENOVATION OF THE ČABRAĎ CASTLE RUINS

Many significant castles in Slovakia began to decay over time. They did not serve the original defense and residential purposes any more and turned into ruins little by little. Shift of the business routes to other areas contributed to their decay. The castle Čabrad is one of such forgotten ruins. The castle used to keep watch over access roads to a rich mining area. It dates back to the 13th century and by the beginning of the 19th century it served as a seat to many aristocratic families. Volunteers are rescuing the castle ruins at present.

DREVENÝ KOSTOLÍK

OBNOVA DREVENÉHO KOSTOLÍKA V POTOKOCH

Drevené chrámy, v súčasnosti zachované najmä na severovýchodnom Slovensku, predstavujú svojšnú, rustikálne pôsobiacu architektúru. Z pôvodného množstva okolo 300 objektov sa dodnes zachovalo len okolo 50 drevených chrámov, z nich asi 30 patrí k tzv. východnému obradu. Krehký a viditeľne zraniteľný, účelne prostý vzhľad ich spája s ľudovou architektúrou a tradíciami regiónu, v ktorom vyrástli pod rukami neprofesionálnych majstrov. Pri ich budovaní uplatňovali predovšetkým generáciami získanú a overenú dôvernú znalosť základného stavebného materiálu – dreva, jeho vlastností a možností.

Maličká obec Potoky, spomínaná v 16. storočí ako súčasť panstva Makovica, ležiaca v Nízkych Beskydách severozápadne od Svidníka, nikdy nemala viac ako 100 obyvateľov. V roku 1773 si miestni veriaci postavili na svahu nad cestou drevenú Cerkvu sv. Paraskevy. Trojdielna zrubová stavba, v exteriéri obložená doskami, vyrástla na nízkej kamennej podmurovke. V 19. storočí bola

vedľa kostola pristavená samostatná drevená zvonica so zvonom z roku 1839 a celý areál bol ohradený nízkym múrom z lomového kameňa. Príľahlý priestor veriaci a miestni obyvatelia dodnes využívajú ako cintorín.

Chrám dominuje výrazne prevýšená a kónicky sa zužujúca, šindľom obložená veža. Týči sa nad vstupom nazývaným babiniec. Ďalšie dve veže sú umiestnené nad hlavnou loďou a svätyniou, dodržiavajúc princíp trojdielnosti chrámov východného obradu. Všetky tri veže, typické pre tento typ architektúry, sú ukončené kutými dekoratívnymi krížmi. Vo vnútri dominuje štvorradový barokový ikonostas z 18. storočia spolu so zachovanými fragmentmi nástennej maľby prevažne s rastlinným ornamentom a s náznakom figurálnej kresby.

Chrám s prepadnutou strechou v rokoch 1956 – 1957 opravovali s rešpektom k jeho autenticite; oprava dokonca nezahladila ani stopy po črepinách z druhej svetovej vojny. Drevená hmota však degraduje rýchlejšie ako iné stavebné materiály, najmä ak na ňu dlhodobo útočí voda. Preto bola potrebná ďalšia rozsiahla obnova, ktorá sa uskutočnila v rokoch 2008 – 2010. Vďaka nej môžu jednu z najdôležitejších sakrálnych pamiatok na Slovensku využívať veriaci a obdivovať návštevníci hľadajúci nevšedné zážitky, aké im určite poskytne prepojenie obnoveného chrámu s prírodným prostredím.

RESTORATION OF THE ST. PARASKIEVA WOODEN CHURCH IN POTOKY

Rustic wooden churches in the north-east Slovakia are listed in the UNESCO World Heritage List. About 50 are preserved, thereof 30 of Greek-Catholic Church. In 1773, believers in a little village of Potoky built a wooden „tserkev“ of St. Paraskieva. It is decorated with three towers completed by forged decorative crosses. A precious four-row baroque iconostasis dating back to the 18th century can be found in the interior with preserved wall painting fragments. The temple is a national cultural monument and it is one of the most important wooden sacral monuments in Slovakia.

BANSKOŠTIAVNICKÁ KALVÁRIA

ZÁCHRANA BAROKOVEJ KALVÁRIE

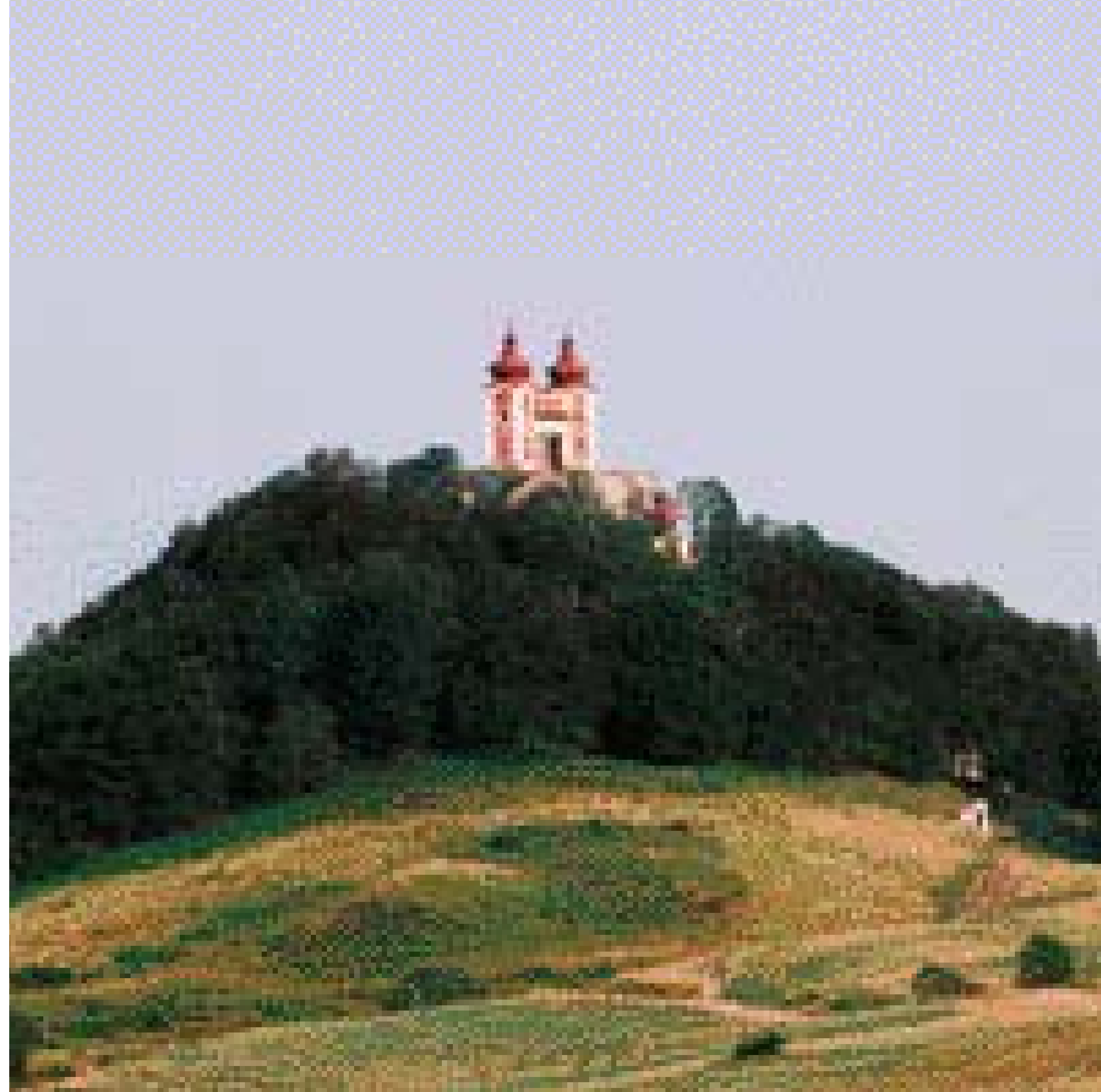
Zástavbe v členitom teréne Banskej Štiavnice dominuje viacero typov jedinečnej architektúry, ktoré v symbióze s okolitým prírodným prostredím dotvárajú unikátny celok pôsobivého historického mesta. Najvýraznejšou dominantou, upozorňujúcou na seba z prízajzdových ciest do mesta a z mnohých jeho priestranstiev a zákutí, je komplex barokovej kalvárie. Svojím stvárnením a rozsahom je to najvýznamnejšia baroková kalvária na Slovensku. Tvorí ju komplex kaplniek a kostolov využívajúcich v duchu barokovej pompéznosti na efektné pôsobenie západný svah osamelého strmého kopca Scharfenberg (Ostrý vrch).

Základný kameň kalvárie položili v roku 1744, v období zlateho veku banskoštiavnického baníctva, keď akumulujúce sa prostriedky významnou mierou prispievali k rozvoju kultúrneho bohatstva v meste a v jeho okolí. Najväčšiu zásluhu na vzniku kalvárie v takej malebnej a v čase vzniku určite aj odvážnej koncepcii má jezuita, v Banskej Štiavnici pôsobiaci páter František Perger. Opierajúc sa o svoje skúsenosti s inými významnými kalváriami v krajine, nadchol pre myšlienku výstavby meštáňov, šľachticov, baníkov a jednotlivých veriacich bez ohľadu na to, či boli katolíci alebo evanjelici. Prvý bol postavený dvojvežový Horný kostol, kde už 14. septembra 1745, na sviatok Povýšenia sv. Kríža, slúžili prvú svätú omšu. Kalváriu vybudovali

za necelých sedem rokov. Jej slávnostná posviacka sa konala 13. septembra 1751.

Areál kalvárie sa skladá z niekoľkých častí, ktoré sú s výnimkou úvodných troch kaplniek komponované symetricky podľa osi. Po pri troch úvodných kaplnkách s výjavmi z Kristovho života vedie cesta lipovou alejou k nízkemu dvojvežovému Dolnému kostolu na úpätí kopca s reliéfom Poslednej večere. Za kostolom stojí kríž na kamennom podstavci. Už pred Dolným kostolom sa cesta na kopec, lemovaná stromami, rozbieha do dvoch smerov a znovu sa stretáva pred objektom Svätých schodov stojacim na osi areálu. Cestu lemuju jednotlivé zastavenia s reliéfmi realisticky stvárňujúcimi scény zastavení. Obe cesty sa opäť stretávajú pred objektom dvojetážovej kaplnky, symbolicky znázorňujúcej Pilátov palác s výjavom väzenia a Ecce Homo, nachádzajúcej sa tesne pod najvyšším miestom kopca, kde umiestnili Horný kostol. V tejto neobyčajne krajinársky pôsobivo situovanej barokovej architektúre je zobrazená scéna ukrižovania. Tam krížová cesta významovo a kompozične vrcholí. Za kostolom je ešte kaplnka svätého hrobu. Počas púte sa vystupuje po ľavom chodníku so zastaveniami Krížovej cesty, zostup vpravo lemuju kaplnky so siedmimi bolesťami Panny Márie, ktoré sa končia pri soche sedembolestnej Panny Márie za Dolným kostolom.

Bohatá vnútorná maliarska výzdoba oboch kostolov a Svätých schodov je dielom Antona Schmidta, maliara pôsobiaceho v tejto oblasti,

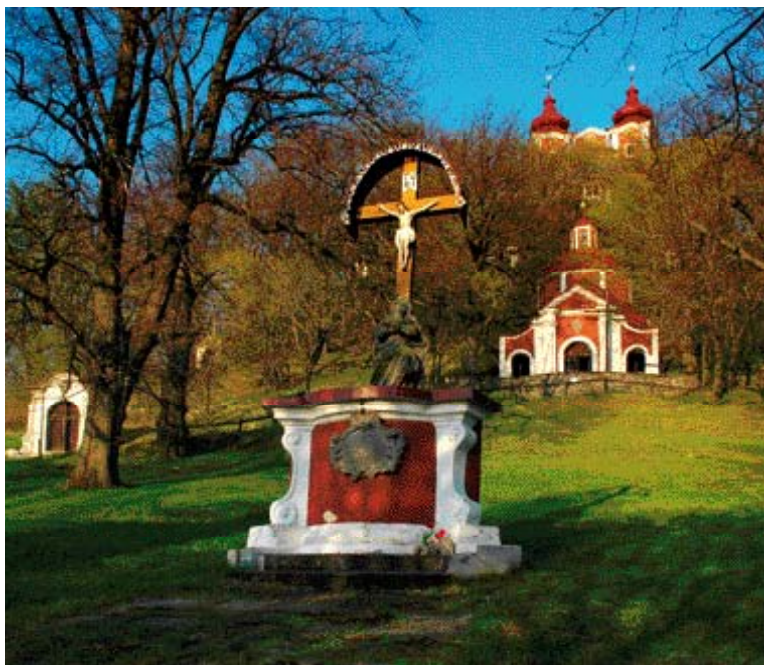

hlavné sochárske diela vytvoril Dionýz Stanetti a jeho dielňa. K celkovému pôsobivému vyznaniu kalvárie prispelo tiež jej situovanie v teréne, umné využitie terénnych daností a pôsobenie meniaceho sa denného osvetlenia na jednotlivé architektúry a scény.

Od svojho vzniku kalvária oživovaná pravidelnými púťami prežila najsmutnejší osud po tom, čo režim na začiatku päťdesiatych rokov 20. storočia zasiahol do roky fungujúceho systému starostlivosti o ňu prostredníctvom Kalvárskeho fondu. Odvtedy chátala aj napriek tomu, že ju skupinky veriacich stále navštevovali. K oživeniu mala v 80. rokoch 20. storočia prispieť ojedinelá snaha obnoviť degradujúce objekty kostolov. Rozmary počasia v exponovanej polohe, absencia pravidelnej údržby a kolísanie teploty spolu s vlhkosťou však rýchlo zvíťazili aj nad touto snahou. K degradácii

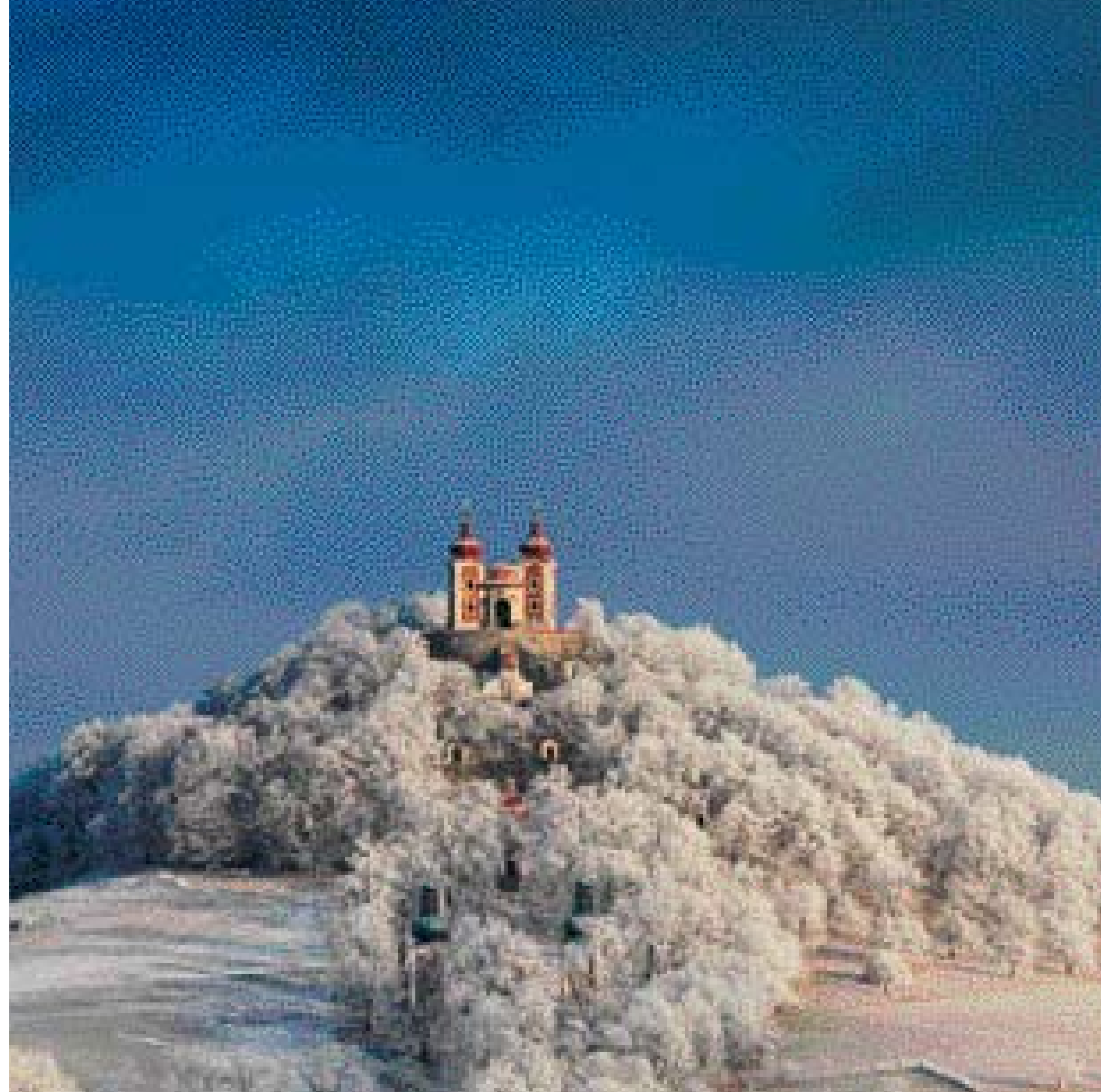
prispeli tiež nájazdy „obchodníkov s umením“ na začiatku 90. rokov 20. storočia a nezmyselný vandalizmus v nikým nekontrolovaných objektoch. Celková devastácia dostala kalváriu na zoznam 100 najohrozenejších pamiatok sveta, ktorý zostavuje World Monuments Fund.

Na prerušenú tradíciu starostlivosti o kalváriu nadviazal začiatkom roku 2008 novozriadený Kalvársky fond s odvážnym plánom revitalizácie opusteného areálu. Obnova je naplánovaná na desať rokov v spolupráci s Nadáciou VÚB. Prebieha stavebná obnova architektúry, reštaurovanie maliarskej a sochárskej výzdoby, umelecko-remeselné ošetrovanie množstva architektonických a remeselných detailov. Revitalizuje sa aj zanedbaná zeleň a obnovujú sa chodníčky so zábradliami.

RESCUING THE CALVARY IN BANSKÁ ŠTIAVNICA

The Calvary in Banská Štiavnica is one of the most significant baroque monuments in Slovakia and it is one of the most beautiful monuments of its kind in Europe. The premises with historical linden alley have strong *genius loci*. It consists of 22 chapels and three churches with precious paintings. Perfect harmony of architecture, works of art, and crafts in harmony with nature gets visitors involved in the event, which it depicts – the journey of Jesus to crucifixion. The Calvary in Banská Štiavnica under UNESCO protection stood forlorn for a long time. At present, its complete renovation financed by VÚB Foundation is in progress.

MARIANSKE KAPLNKY

OBNOVA MARIANSKÝCH KAPLNIEK V OBCI MARIANKA

V eriaci na Slovensku majú už tradične hlboký vzťah k Panne Márii, ktorá je od roku 1927 aj oficiálne patrónkou Slovenska. Obracajú sa na ňu s nádejou a s prosbami o pomoc a o splnenie želaní či o ochranu. Jej uctievanie je však oveľa staršieho dáta. História jedného z najstarších pútnických miest na Slovensku, ležiaceho v juhozápadnej časti Malých Karpát, je nejasná a sčasti ju zahŕňujú legendy. Hovoria o zázračnej soške Panny Márie z hruškového

dreva, ktorá pri svojom znovuobjavení pomohla nájsť zázračný liečivý prameň. Nevedno, nakoľko patrónka pomáha pútnickému areálu, je však isté, že Marianka prežila temer zázračné znovuzrodenie po desaťročiach zanedbávania a z pokraja zániku sa vracia do stratenej krásy.

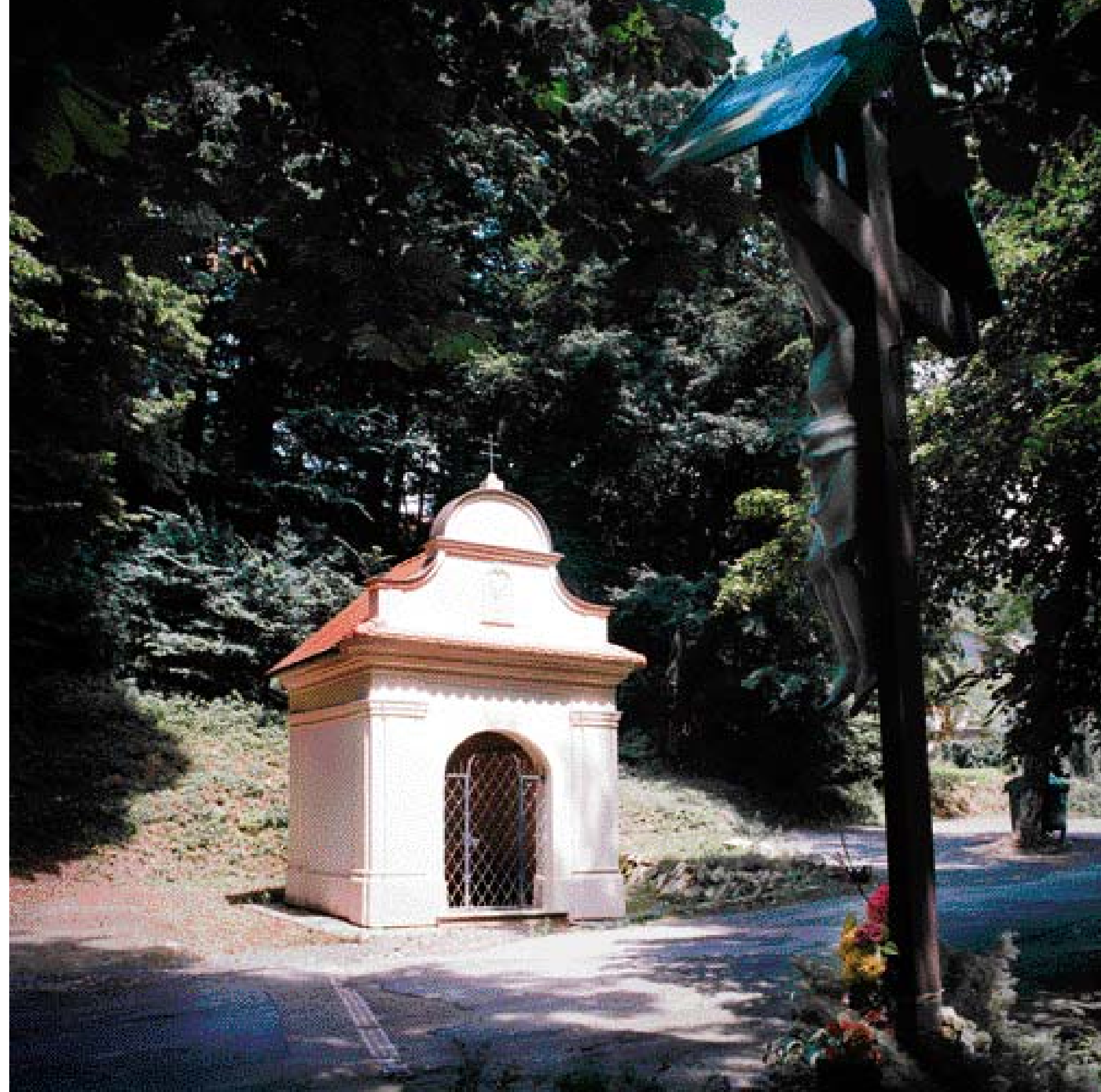
Písomné pramene spomínajú toto miesto na konci 14. storočia, keď uhorský kráľ Ľudovít I. Veľký položil základný kameň kostola a zveril správu pútnického miesta rádu pavlínov. Pôvodne gotický kostol koncom 17. storočia obnovili v barokovom slohu. Z tohto obdobia pochádza tiež väčšina architektonických pamiatok v marianskom údolí s výnimkou lurskej jaskyne a krížovej cesty, ktoré sú až z prvej polovice 20. storočia.

Mariansku cestu tvorí šesť barokových kaplniek z rokov 1723 – 1729. Lemujú trasu vedúcu od pútnického chrámu ku kaplnke nad prameňom zázračnej vody, k Svätej studni. Na prvý pohľad rovnaké kaplnky s polkruhovo zaklenutým vstupom lemovaným pilastrami sú venované každá inej udalosti zo života Panny Márie: narodeniu, očisťovaniu, zvestovaniu, navštíveniu, nanebovzatiu a Panne Márii Tálenskej (meno má podľa údolia – Mariatál, Maria Thall, Marjanka). Líšia sa odlišne stvárneným štítom a vnútornou výzdobou interiérov, ako aj skutočnosťou, že každú z nich dal postaviť iný mecenáš.

Postupné znovuzrodenie areálu po desaťročiach zanedbávania naštartovali koncom 80. rokov 20. storočia dobrovoľníci. Po návraťte Kongregácie bratov tešiteľov bol obnovený kostol aj pôvodný kláštor. Zrekonštruované kaplnky prispievajú k pohode a k rokmi naštrbenej rovnováhe tohto vyhľadávaného a veriacimi nikdy nezabudnutého pútnického miesta. Púť sa v Marianke konajú viackrát do roka. K sviatku narodenia Panny Márie (15. septembra) sa koná výročná púť a tiež aj pravidelné mesačné púte, tzv. Fatimské soboty. Od roku 2002 vždy v máji putujú deti do údolia po starých pútnických trasách od Záhorskej Bystrice, Stupavy a od Rače.

RENOVATION OF THE VIRGIN MARY'S CHAPELS IN THE VILLAGE OF MARIANKA

Believers in Slovakia have a deep relationship to Virgin Mary, who is the Patron Saint of Slovakia as well. The village of Marianka in Western Slovakia is one of the oldest pilgrim places. The Virgin Mary trail consists of six baroque chapels of 1723 – 1729. They are located along the path from the pilgrim's temple up to the chapel over the spring of miraculous water, to the Holy Well. The reconstructed chapels contribute to the magical atmosphere of the sought-after pilgrim place never forgotten by believers.

KAPLNKA V HRUŠOVE

OBNOVA KAPLNKY SV. ANNY V HRUŠOVE

Malá gemerská dedinka Hrušov známa svojím vínom a pestovaním ovocia leží v krásnom prírodnom prostredí Národného parku Slovenský kras na juhu Slovenska. V širšom okolí obce ležiacej pod Šoroškou sa okrem Hrušovskej jaskyne nachádza viacero ešte nepreskúmaných krasových jaskýň a priepastí. Prvá písomná zmienka o obci je z roku 1243 a súvisí s darovaním časti jej územia, patriaceho ku kráľovskému majetku spravovanému z Turnianskeho hradu, do súkromných rúk. Obec patrila Bebekovcom, Esterházyovcom a Andrášiovcom. O jej starobylosti svedčí aj pôvodne gotický Kostol Nepoškvrneného počatia Panny Márie z druhej polovice 14. storočia. Na prelome 17. a 18. storočia bol barokovo prestavaný, podobne ako jednolodová gotická Kaplnka sv. Anny.

Kaplnka s polkruhovo ukončeným presbytériom s fragment-

mi nástenných malieb sa nachádza na okraji rozľahlých viníc na lúke pod lesom pri Prameni sv. Anny, asi 3 km severozápadne od obce. Kaplnku podľa niektorých teórií založili husiti – bratrci, ktorí v tom období ovládali široké okolie. Vojenské oddiely bratříkov sa skladali z bývalých husitských bojovníkov, samostatne pôsobiacich na území Slovenska. V polovici 15. storočia po bitke pri Lipanoch sem priniesli idey súvisiace s husitstvom a požadujúce reformu cirkvi. Iné neoverené správy predpokladajú, že kaplnku postavili benediktínski mníši, zakladatelia najstarších kláštorov na našom území, užívajúci okolité vinice.

Bez ohľadu na nejasné počiatky stavby bola kaplnka kedysi vyhľadávaným pútnickým miestom. Za socializmu sa púte oficiálne nekonali, ale ľudia tam chodievali tajne, podobne ako na Kalváriu v Banskej Štiavnici. V priebehu posledných vyše 50 rokov kaplnka chátrala a postupne upadla do zabudnutia. Tomu zodpovedal jej stav a prístupové cesty k nej. Obec sa v snahe o oživenie zamerala na vyriešenie základnej otázky každej chátrajúcej historickej stavby – zabezpečenia funkčnej strechy. Dnes je kaplnka obnovená, prekrytá opravenou šindľovou strechou, má nové fasády, vyčistené okolie a prístupové cesty. Vďaka tomu sa opäť stala pútnickým miestom veriacich pri obnovení tradícii odpustových slávností a obľúbeným cieľom turistov.

RENOVATION OF THE ST. ANN'S CHAPEL IN HRUŠOV

The village of Hrušov, known by its wine and growing fruits, lies in the south of Slovakia. The gothic church of Immaculate Conception of Virgin Mary dating back to the second half of the 14 century testifies to its ancient character. The St. Ann's Chapel decorated by mural paintings is located close to the forest. In the course of the last more than 50 years, the chapel was declining and later on it was forgotten. Today, thanks to the renovation, it is again a sought-after holy place and favorite tourist destination.

KAPLNKA V BOBROVCI

OBNOVA KAPLNKY MUZIKANTSKÉHO CECHU V BOBROVCI

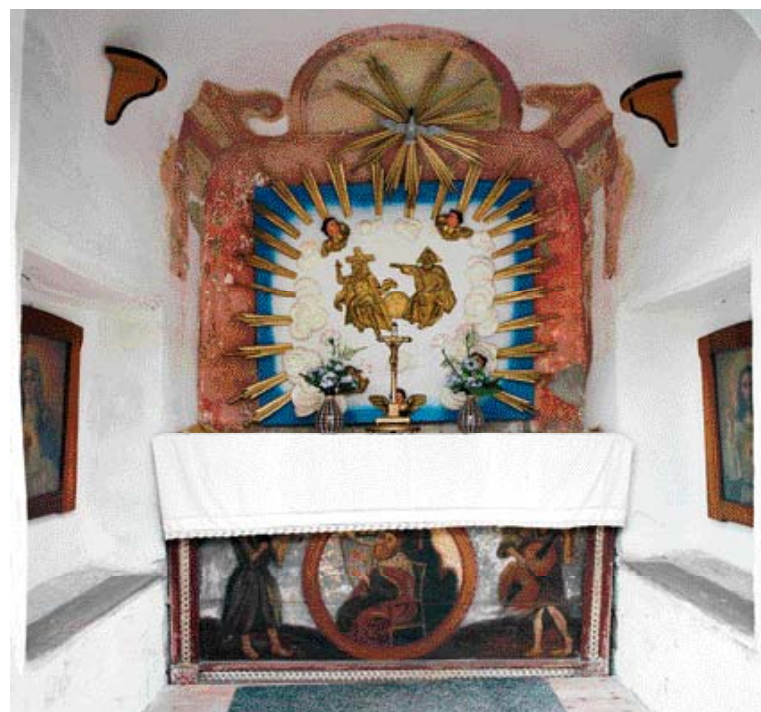
Niekdajšie mestečko Bobrovec leží v Liptovskej kotline na severe Slovenska. Po prvýkrát sa spomína v roku 1231. Od 15. storočia sa vyvíjalo ako zemepanské mestečko s jarmočným právom. Kedysi sa s každým stredovekým mestom viazala činnosť rôznych remeselníkov, ktorí si na ochranu remesla a obchodu zriaďovali cechy. Cechy dozerali na spôsob výroby, kvalitu výrob-

kov a na ich cenu. Stanovovali tiež, koľko môže byť v meste majstrov, tovarišov a učňov. Každý cech mal svoje pravidlá, tzv. artikuly, ktoré museli jeho členovia dodržiavať.

V roku 1767 založili v Bobrovci cech muzikantov. Bol to prvý muzikantský cech na Slovensku, čo je dôkazom výnimočnej úrovne miestnej hudobnej kultúry. Pomenovali ho „Bratstvo – Cech – Poriadok“ a spísali prvých 12 artikúl pre členov. Napríklad v tretej artikule bolo nariadené platiť do cechovej pokladnice príspevok jeden grajciar z každého vystúpenia a dva grajciare na údržbu kaplnky. V ďalších artikulách sú stanovené sankcie. Nedodržanie dohovoru o hraní a nevrátenie predpauky sa trestalo odobratím huslí, ktoré prevzal žalobca. Zároveň musel muzikant zaplatiť pokutu 12 grajciarov do cechovej pokladnice. Pôvodné artikuly neskôr doplnili o články týkajúce sa údržby kaplnky, ktorej výstavba bola podmienkou na schválenie cechu.

Neskorobaroková kaplnka je ojedinelou pamiatkou. Drobnú stavbu s vnútorným kruhovým priestorom postavili v roku založenia cechu a dodnes stojí v centre obce. V nadstavci nad vstupom do kaplnky je okrem dvojkríža aj výklenok pre patróna muzikantov. V interiéri sa nachádzajú dva výklenky pre modliacich sa. Barokový oltár zobrazuje Korunovanie Bohorodičky a zdobí ho tiež maľba na dreve znázorňujúca kráľa Dávida, údajného patróna muzikantského cechu, a dvoch anjelov po stranách s husľami a s violončelom.

Dnes už v Bobrovci neexistuje dakedy povestná a vyhľadávaná sláčiková kapela bobroveckého bratstva. Je tam však aktívna skupina miestnej dychovej hudby. Obnovená kaplnka muzikantského cechu nielen im pripomína mimoriadnu úroveň hudobníkov z tejto obce.

RENOVATION OF THE MUSICIANS' GUILD CHAPEL IN BOBROVEC

Craftsmen used to associate themselves into guilds in the medieval towns – they were united in order to protect craft and business. Guilds oversaw the quality of products and their price and set the number of masters and apprentices in towns. Each craft had its patron saint and the sculpture of such a patron saint used to be located in the chapel. In 1767, a musicians' guild was established in the little town of Bobrovec. It was the first musicians' guild in Slovakia and it united musicians playing in string and cymbal bands. The late baroque chapel is a unique monument with King David as its patron saint.

KLÁŇANIE PASTIEROV

REŠTAUROVANIE VZÁCNEHO OBRAZU MAJSTRA ANTONA SCHMIDTA V BANSKEJ ŠTIAVNICI

Bohatstvom oplývajúce stredoslovenské banské mesto sa viackrát muselo dostávať z úpadku spôsobeného vyčerpaním dostupných rúd. V situácii nového rozkvetu po dlhšej stagnácii sa nachádzala Banská Štiavnica aj v polovici 18. storočia. Podľa počtu obyvateľov bola v tomto období tretím najväčším mestom v Uhorsku. Obnovená ťažba opäť zaručovala bohatstvo banským podnikateľom a mešťanom. V tomto hospodársky priaznivom období sa v stredoslovenskej banskej oblasti usadil barokový maliar Anton Schmidt, ktorý tam pôsobil od polovice 18. storočia až do svojej smrti v roku 1773. Odborníci ho považujú za najvýznamnejšieho tvorcu svojho veku v tomto regióne. Majster

Schmidt získal vzdelanie na viedenskej akadémii v prvej tretine 18. storočia. Banskoštiavnickým mešťanom sa stal rozhodnutím mestskej rady v roku 1752. Na základe jeho rozsiahleho diela v podobe nástenných malieb a obrazov sa dá predpokladať, že viedol veľkú maliarsku dielňu, ktorá uspokojovala požiadavky v celej oblasti stredoslovenských banských miest. Súčasťou jeho diela je aj pôvodne oltárny obraz *Klaňania pastierov*, ktorý vznikol približne v polovici 18. storočia. Dnes je umiestnený na stene kaplnky gotického rímsko-katolíckeho Kostola svätej Kataríny na Trojičnom námestí. Námet vychádza z rytinovej reprodukcie oltárneho obrazu francúzskeho majstra Simona Voueta. Používanie predlôh bolo príznačné pre celú výtvarnú tvorbu raného novoveku a pre Antona Schmidta je charakteristické. Zachovaná maľba s jemným a rafinovaným koloritom patrí k najkvalitnejším prácam vrcholného obdobia tvorby tohto majstra. Vďaka náročnému reštaurovaniu možno prezentovať tento barokový skvost nielen obyvateľom a návštevníkom Banskej Štiavnice, ale aj na výstavách doma a v zahraničí.

RESTORATION OF PRECIOUS PAINTING BY MASTER ANTON SCHMIDT IN BANSKÁ ŠTIAVNICA

The painting can be found in the gothic Church of St. Catherine in the ancient mining town of Banská Štiavnica, which was the third biggest town of the Hungarian Empire in the 18th century. During the said economically favorable period, a baroque painter Anton Schmidt lived here. His painting *Worship of the Shepherds* is based on the engraving reproduction of the altar painting of the French master Simon Vouet. Completely restored painting is one of the finest quality works from the top period in Schmidt's production.

OBRAZ SV. KLIMENTA

REŠTAUROVANIE OLTÁRNEHO OBRAZU SVÄTÉHO KLIMENTA V ŠPANEJ DOLINE

Ložiská rudy v malebnej baníckej obci Špania Dolina (Herrenggrund) patrili v prvej polovici 16. storočia k najvýdatnejším v Európe. V tom období bola Špania Dolina rušným miestom pretvárajúcim sa z podoby banských polí so šachtami a s haldami do podoby banského sídla. Baníci si na konci 16. storočia vybudovali v strmom svahu uprostred rozptýlenej zástavby neprehliadnutelnú dominantu, farský Kostol Premenenia Pána.

Oltárny obraz z ľavého bočného oltára svätého Klimenta predstavuje jedinečnú pamiatku, veľmi úzko zviazanú s históriou obce. Tabuľová maľba je vsadená do drevenej polychrómovej stĺpovej architektúry oltára. Predpokladá sa, že obraz pochádza z dvadsiatych rokov 17. storočia. Zobrazuje svätého

Klimenta, patróna baníkov, odetého do bieleho rúcha s červeným plášťom a s tiarou na hlave. V pravej ruke drží tradičný atribút – rudu a ľavým lakťom pridrža ďalší atribút – trojkříž. Najpozoruhodnejším detailom maľby je hornatá krajina v pozadí, predstavujúca najstaršie známe zobrazenie Španej Doliny s farským kostolom, sprístupneným krytým schodiskom a s bielymi domčekmi v strmom úbočí poprepletanom rôznymi banskými zariadeniami.

Hoci pôvod maľby dodnes nie je objasnený, historické prameňe a niektorí bádatelia naznačujú, že mohla patriť k bohoslužobným predmetom vyrobeným na objednávku alebo s prispením baníckeho bratstva. Hypotézu o objednávateľovi podporuje znak španodolinského baníckeho bratstva, prekrížené kladivko a banícke železko, ktoré svätec drží v zohnutej ľavej ruke. Nie je vylúčené, že obraz bol súčasťou hlavného oltára. Obnovené dielo je pozoruhodným kusom mozaiky sčasti ešte stále zabudnutého a skrytého kultúrneho dedičstva tejto jedinečnej obce.

RESTORATION OF THE ALTAR PAINTING OF ST. CLIMENT IN ŠPANIA DOLINA

The ore deposits in the picturesque mining village of Špania Dolina (Herrenggrund) belonged to the most yielding deposits in Europe in the first half of the 16th century. At the end of the 16th century, miners built an impressive dominant feature in the steep hill amidst the built-up area, namely a parish church of The Transfiguration of the Lord. The restored altar painting of St. Climent in the church is a unique monument, closely connected to the history of mining and of the village as well. The painting of the 17th century depicts St. Climent and the oldest known picture of Špania Dolina.

OLTÁRNY OBRAZ

REŠTAUROVANIE OLTÁRNEHO OBRAZU V DREVENOM ARTIKULÁRNYM KOSTOLE V HRONSEKU

Malá dedinka Hronsek leží na brehu rieky Hron, južne od Banskej Bystrice. Nikdy nepatrila k veľkým sídlam, na konci 18. storočia mala menej ako 200 obyvateľov. Práve v tomto období však nadobudla mimoriadny význam pre silnejúcu reformáciu, ktorá sa šírila z nemecky hovoriaceho prostredia neďalekých banských miest. Hronsecká šľachta, pôvodní dediční páni Géczyovci, a s ňou aj jej poddaní, sa už koncom 16. storočia prihlásili k reformácii. Ešte v prvej polovici 17. storočia boli reformné myšlienky také príťažlivé, že sa

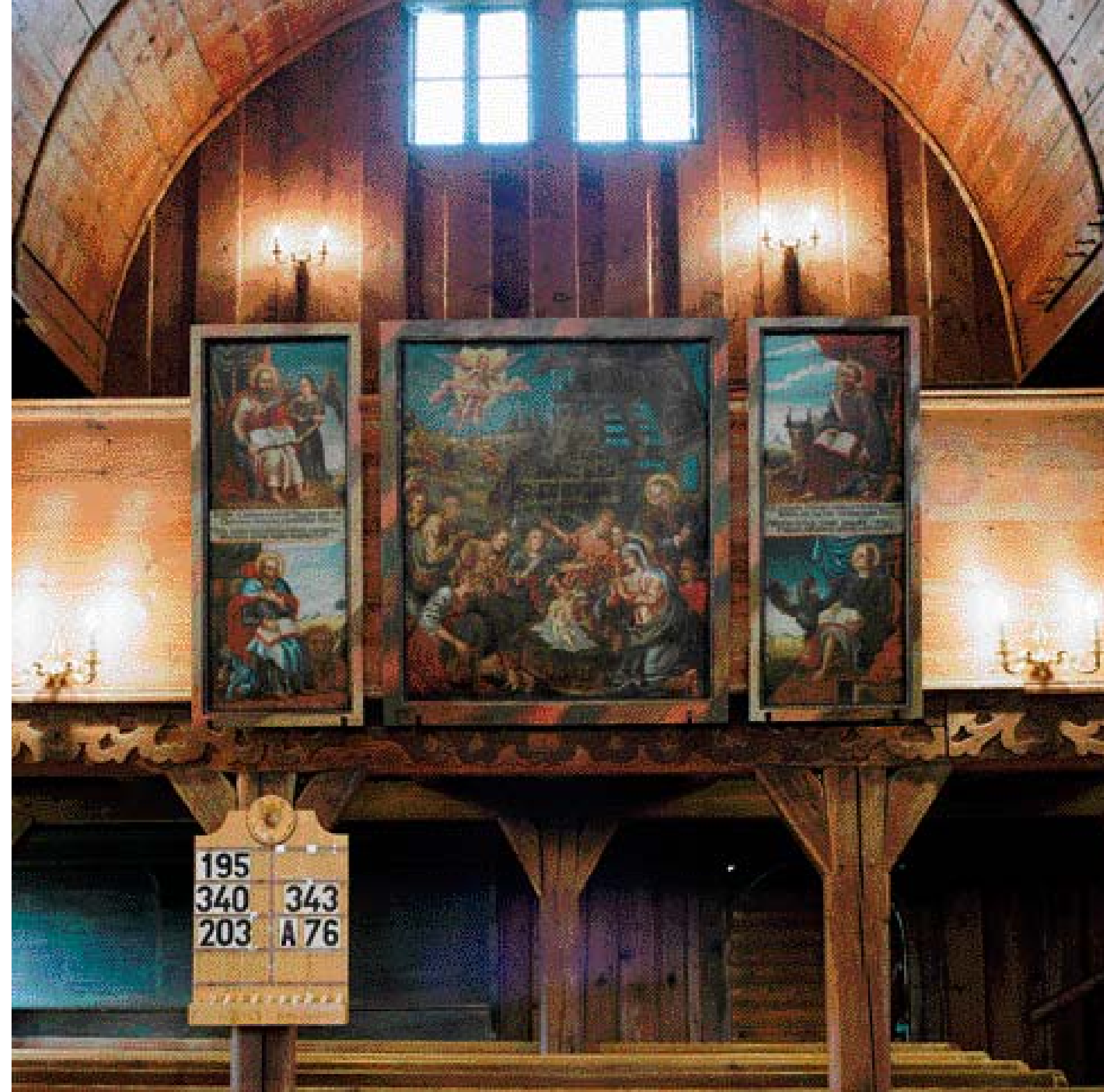
k nim hlásilo 90 % veriacich na našom území. Otázkami náboženskej slobody sa musel zaoberať aj panovník, ktorý napokon pod tlakom protestantov zvolal v roku 1681 do Šoprone snem. Závery snemu sformulované v článkoch – artikulách – umožnili postaviť vo Zvolenskej župe dva chrámy: v Ostrej Lúke a v Hronseku. Napriek tomu sa veriaci dlho schádzali len v sieni starého kaštieľa. Až v roku 1725 položili základný kameň nového chrámu a v duchu artikúl ho dostavali v priebehu jedného roku a mimo mesta.

Drevený artikulárny kostol s pôdorysom kríža postavili s použitím u nás zriedkavej drevenej hrazdenej konštrukcie. V súlade s reformnými požiadavkami v ňom vytvorili centrálny vnútorný priestor zaklenutý valenými klenbami a so stupňovito uloženými lavicami, kam sa zmestí 1 100 sediacich veriacich. Prostému, až puritánsky vyznievajúcej interiéru, dominuje neskorobarokový oltár z roku 1771 a kazateľnica z rovnakého obdobia. V inventári kostola, ktorý je spolu s ďalšími siedmimi drevenými chrámami zapísaný v Zozname svetového dedičstva UNESCO, sa nachádza vzácny triptych *Narodenia Pána* od neznámeho autora. Údajne slúžil veriacim ešte v čase protireformácie, teda pred postavením artikulárneho kostola. Na krídlach sú zobrazení 4 evanjelisti. Zaujímavé je výtvarné poňatie zadnej strany oltára s tematikou určenou na obdobie pôstu. Na hlavnej tabuli je scéna *Ukrižovania* a na krídlach výjavy christologického cyklu, všetko len v čiernobielej škále.

Hronsecký triptych prešiel zložitým obdobím protireformácie, vojnové útrapy aj vyčíňanie prírodných živlov. Zreštaurované dielo je vítaným obohatením interiéru kostola poskytujúceho nečakanú oázu pokoja a harmónie v idylickom prostredí hôr.

RESTORATION OF THE ALTAR PAINTING IN THE WOODEN ARTICLED CHURCH IN HRONSEK

The village of Hronsek lies in Central Slovakia, in the mining area, where German was spoken in the past. Even though the village had less than 200 inhabitants, it was a significant center of the religious reformation. The wooden articulated church was built in 1725, and it can be found in the UNESCO World Heritage List. The late baroque altar of 1771 with precious triptych *Birth of the Lord*, which was restored, dominates the simple, almost puritan interior.

OLTÁR V ČERVENOM KLÁŠTORE

REŠTAUROVANIE HLAVNÉHO OLTÁRA V KOSTOLE KLÁŠTORA KARTUZIÁNOV

Sredoveké kláštory na našom území vošli do povedomia nielen ako miesta tichého rozjímania, ale aj ako centrá vzdelanosti a šírenia kultúrnych vplyvov zo vzdialených západoeurópskych centier.

Červený Kláštor, oficiálne nazývaný Lechnický kláštor, vybudovali kartuziáni uprostred jedinečnej prírodnej scenérie Pienin pri brode cez Dunajec v roku 1319. Ťažisko opevneného stredovekého kláštorného komplexu tvoril jednoloďový Kostol sv. Antona Pustovníka a kláštor s krížovou chodbou a s hospodárskymi budovami. Kartuziáni kláštor opustili po tom, čo ho v prvej polovici

15. storočia dobyli husiti a neskôr obliehali ďalší dobyvatelia. Od konca 17. storočia ho obývali a barokovo upravili kamalduli. Kláštor sa stal dôležitým kultúrnym centrom regiónu a slúžil aj ako ubytovňa pre pobožných a chorých. Sídlila tam jedna z najstarších lekární na Slovensku. V 18. storočí páter Romuald Hadbavný, žijúci v kláštore, zostavil latinsko-slovenský slovník a práve tam prvýkrát preložil Sväté písmo do slovenčiny. Verejnosť dobre pozná aj príbeh o lietajúcom mníchovi Cypriánovi, ktorý tam v tom období žil a nakreslil unikátny herbár. Cyprián podľa povestí na vlastnoručne zostrojených krídlach preletel z vrcholu Troch korún ponad Dunajec a pristál na lúke pri kláštore.

Kláštor od 19. storočia upadal. Život mu vdýchla síce zdĺhavá, ale napokon úspešná obnova v druhej polovici 20. storočia. V roku 1993 bolo otvorené múzeum. Na obnovu však veľmi dlho čakala najvýznamnejšia architektúra rozsiahleho areálu, pôvodne gotický kláštorný kostol s pozoruhodnou neskorobarokovou štukovou výzdobou. Podarilo sa ho reštaurovať po vyše 30 rokoch a je znovu otvorený pre verejnosť. Z pôvodného barokového mobiliáru sa okrem obrazu sv. Bogumila zachoval hlavný oltár s bohatou sochárskou a drevorezbárskou ornamentálnou výzdobou. Je dielom rakúskeho sochára Dionýza Reismayera z roku 1745, polychrómiu vytvoril levočský maliar Ján Reich. Oltár sa zachoval v pôvodnej podobe bez reštaurátorských zásahov, hoci demontované sochy boli dlhodobo umiestnené v muzeálnej expozícii. Okrem sochy patróna kostola ho zdobili plastiky uhorských kráľov sv. Štefana a sv. Ladislava v nadživotnej veľkosti, sv. Benedikta, sv. Romualda a Panny Márie v sláve. Plastiky aj architektúra oltára boli silne poškodené a bola akútna potreba reštaurovať ich. To si však vzhľadom na rozsah potrebných prác žiada dlhší časový priestor. Do pôvodnej podoby bude oltár zostavený v roku 2012.

RESTORATION OF THE MAIN ALTAR IN THE CHURCH OF THE CARTESIAN MONASTERY

The medieval monastery (nowadays the museum) in the village of Červený Kláštor was built by the Cartesians in 1319. It was an important cultural centre in the region. The first Latin-Slovak dictionary was created there and the Bible was translated to Slovak there. It was a place of one of the oldest pharmacies. People also know a legend about a flying monk Cyprián telling the story he could fly on his own made wings. The subject of restoration was the main altar of rich sculptural decorations and wood carvings dated back to 1745.

OBRAZY Z ILLEŠHÁZIOVSKEJ ZBIERKY

REŠTAUROVANIE OBRAZOV ZO ZBIEROK TRENČIANSKEHO MÚZEA

V priebehu 16. storočia sa mnohí príslušníci nižšej šľachty preslávili v protitureckých bojoch, vďaka čomu získali nielen slávu, ale aj vysoké postavenie a bohatstvo. K takýmto rodom patrili aj Illešháziovci. Štefan Illešházi bol bratislavským podžupanom, radcom Uhorskej kráľovskej komory a dedičným županom Liptova a Trenčína. Na konci 16. storočia získal záložné právo na Trenčiansky hrad a od roku 1600 ho už vlastnil.

Illešháziovci ovplyvňovali spoločensko-politické, duchovné a kultúrne dianie v krajine. Títo vzdelaní šľachtici patrili spočiatku k protestantskej, neskôr ku katolíckej elite. Rod držal trenčianske panstvo až do polovice 19. storočia. Pochádzalo z neho osem dedičných a hlavných trenčianskych a liptovských županov. Illešháziovci boli aj mecenášmi umenia a vzdelania a vlastnili rozsiahlu rodovú knižnicu. Slovenský polyhistor Matej Bel ich dokonca označil za milovníkov reči slovenskej.

Rodinná zbierka obrazov obsahuje takmer 150 umeleckých diel pochádzajúcich z obdobia od neskorej renesancie až po barok. Prevládajú v nej diela európskych umelcov ovplyvnené talianskou (Tizian) a holandsko-flámskou (Rubens) maľbou. Zbierka patrí k najlepšie zachovaným, najrozsiahlejším a najcennejším šľachtickým umeleckým zbierkam na Slovensku.

Nadácia VÚB financovala reštaurovanie dvoch vzácných barokových olejomalieb. Obraz *Lót a jeho dcéry* zobrazuje známú biblickú drámu – útek z horiacej Sodomy a obzerajúcu sa Lótovu ženu, ktorá práve skamenela. V ľavej polovici plátna je znázornený pokračujúci príbeh po skaze Sodomy, keď dcéry opijú svojho otca a prinútiť ho k incestu v záujme zachovania rodu. *Svätý Martin – Biskup* je najväčším obrazom z kolekcie. Zachytáva postavu svätca kľáčaceho na oblaku. Spolu s anjeli, ktorí ho obklopujú, je na obraze namaľovaný aj žobrák, s ktorým sa podelil o plášť.

Illešháziovská obrazová zbierka je mimoriadne dôležitá pre poznanie vývoja maľby na území Slovenska. Jej sprístupnenie vo veľkej obrazovej galérii prispelo k zatraktívneniu priestorov Trenčianskeho hradu, jedného z najrozsiahlejších a najnavštevovanejších hradných múzeí na Slovensku.

RESTORATION OF PAINTINGS OF THE TRENČÍN MUSEUM COLLECTION

A distinguished noble family of the Illešházi influenced social, political, and cultural events in the country for several centuries. The educated noblemen belonged to the selected few of the country and were patrons of art and education. The family collection of paintings is housed in Trenčín castle, one of the largest and most visited castles in Slovakia. The collection consists of nearly 150 works from Late Renaissance and Baroque eras. The VÚB Foundation financed the restoration of two valuable oil paintings.

RENEŠANČNÉ KRESBY

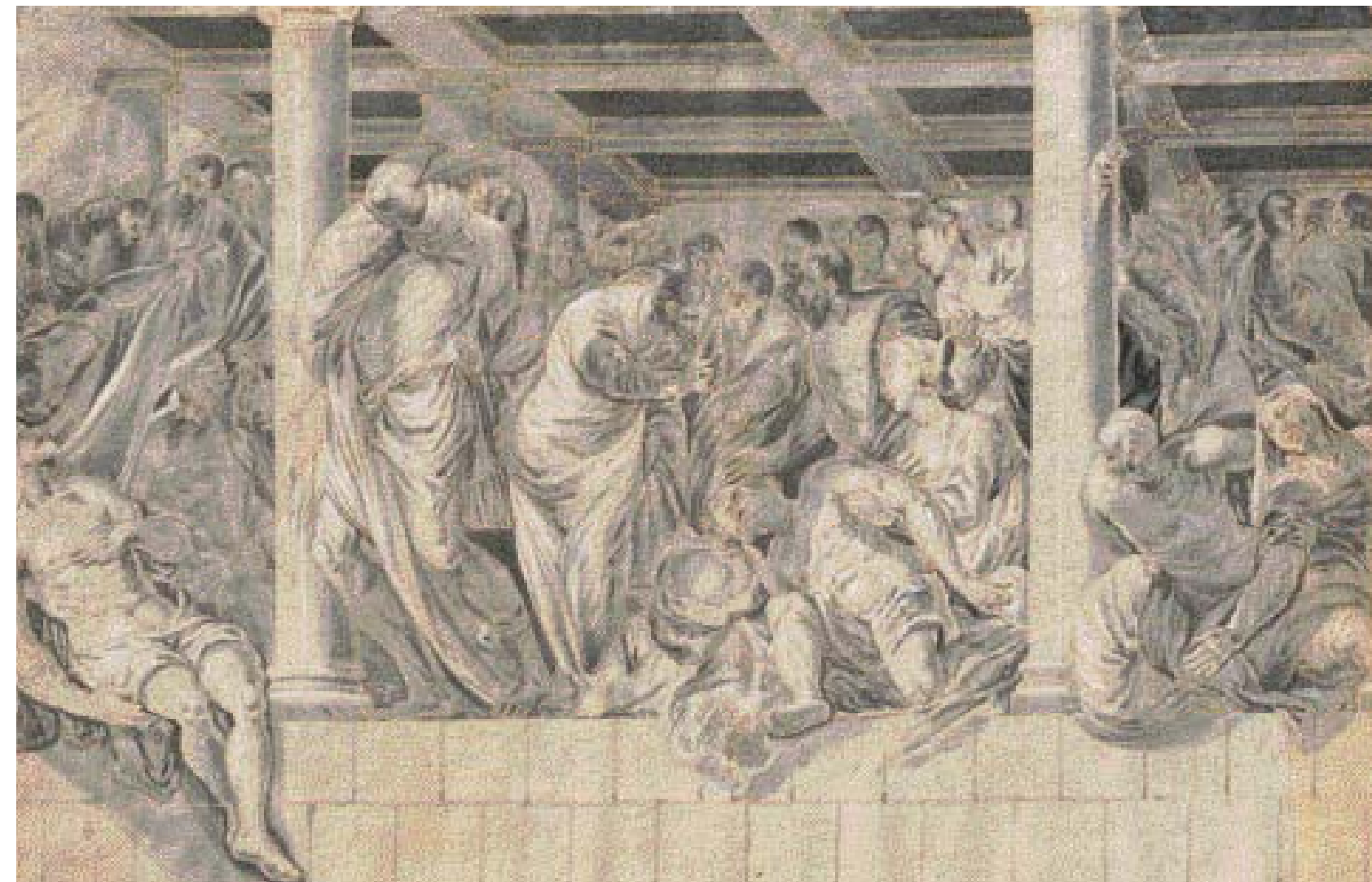
REŠTAUROVANIE KRESIEB TALIANSKYCH MAJSTROV RENESANCIE

Slovenská národná galéria v Bratislave patrí k tým kultúrnym inštitúciám, ktoré spravujú mimoriadne hodnoty nášho kultúrneho dedičstva. Mnohé diela v jej depozitoch však zostávajú roky skryté pred zrakmi verejnosti aj preto, lebo si vyžadujú nielen odborné reštaurátorské ošetrovanie, ale tiež náročné bádanie, ktoré pomôže správne interpretovať ich pôvod a obsah.

K dielam, ktoré vďaka viacročnému systematickému úsiliu mohli byť predstavené širokej verejnosti, sa zaradili kresby talianskej proveniencie zo 16. a 17. storočia. Od obdobia renesancie sa kresba stala vyhľadávaným artiklom zberateľov a postupne začala byť chápaná aj ako samostatné umelecké dielo. Renesancné kresby zo zbierky SNG boli vytvorené viacerými kresliarskymi technikami. K suchým patrí prírodný uhoľ, rudka, krieda, za viac maliarske sa považuje perokresba tušom, atramentom či sépiou.

Zaujímavá je tiež rôznorodosť účelu, na ktorý boli jednotlivé kresby vytvorené. Vznikli buď ako skica v niektorej fáze prípravy na vytvorenie konečného diela, alebo slúžili ako pomôcka na prenesenie kompozície na podložku využívanú pri realizovaní výsledného maliarskeho diela. Niekedy kresbu vytvoril autor so zámerom nakresliť kópiu už jestvujúceho diela. Samozrejme, aj kresba samotná bola niekedy myslená ako konečné umelecké dielo. Medzi autorov kresieb patria Luca Cambiaso (1527 – 1585), Bartolomeo Passarotti (1529 – 1592), Bernardino Gatti (1495/1496 – 1576) a Stefano della Bella (1610 – 1664), pričom niektoré z kresieb sa podarilo identifikovať ako podklady na vytvorenie konkrétnych diel nachádzajúcich sa dnes na rôznych miestach v Taliansku. Zreštaurované a oživené kresby sú významným obohatením výstavného fondu Zbierky starej kresby a grafiky Slovenskej národnej galérie.

RESTORATION OF ITALIAN RENAISSANCE DRAWINGS

Drawings by Italian masters from the 16th and 17th centuries rank among the valuable works of the Slovak National Gallery funds in Bratislava. In the Renaissance period and onwards drawings became the articles demanded by collectors and started to be considered as an independent work of art. Some of the restored drawings happened to be identified as a basis for creating works housed in various Italian museums. The restored drawings represent a significant enrichment of the fine art collection of the Slovak National Gallery.

OBRÁZKY NA SKLE

OBNOVA ZBIERKY OBRÁZKOV NA SKLE V HORNONITRIANSKOM MÚZEU

Maľovanie na sklo patrí k starým výtvarným technikám. Na Slovensku sa rozšírilo najmä v 18. a 19. storočí pod vplyvom maliieb pochádzajúcich z Moravy, Sliezska, Rakúska a z Bavorska. Pomerne rýchlo zľudovelo najmä v prostredí, kde bol dostatok tabuľového skla, teda pri sklárskych hutách. Zruční, umelecky nadaní jedinci sa maľovaniu venovali najmä v zime, keď bol nedostatok inej práce. Maľovali na sklené tabule, ale aj na sklené nádoby. Maľby vznikali podľa predlôh, často prekreslením dobových drevorytov a grafík.

Najčastejšie maliari zobrazovali svätcov a náboženské motívy, pretože maľované obrázky pôvodne plnili najmä kultovo-ochrannú funkciu. Zvyčajne boli umiestnené v kultovej časti obydla, kde vytvárali vizuálnu dominantu priestoru.

Maľby na skle sa umiestňovali aj do prícestných kaplniek a dedinských kostolíkov. Oblúbenou témou boli zbojnícke motívy s Jánošíkom a jeho družinou. K typickým slovenským témam zobrazovaným na obrázkoch na skle patria osobitné druhy rastlinných ornamentov. Mladšie maľby však siahali aj po svetských motívoch zobrazujúcich postavy v ľudovom odevu pri práci. Technika maľovania na sklo si vyžaduje maliarsku zručnosť. Pri tzv. kontúrovej maľbe bolo potrebné najskôr namaľovať obrysy postáv a detaily a až na záver sa plocha vypĺňala farbou – teda celkom opačný postup ako pri bežnom maľovaní. Ľudoví maliari si obrázok s predlohou položili pod sklo alebo na sklo a najprv obkreslili kontúry svojho budúceho diela.

Najväčšiu slovenskú zbierku obrázkov na skle spravuje Hornonitrianske múzeum v Prievidzi. Tvorí ju 183 obrázkov z obdobia od 19. storočia až po diela insitných umelcov z 20. storočia. Rozšírenie maľby na skle v regióne Prievidze súviselo s blízkosťou výrobní skla v osadách Gápel a Jalovec. Tematicky prevládajú obrázky so sakrálnou tematikou – Pieta, Ukrižovanie, Panna Mária a vyobrazenia svätcov sv. Floriána či sv. Anny. Nechýbajú však ani motívy zo života Juraja Jánošíka. Zreštaurované boli najstaršie exempláre, spolu 129 obrázkov.

RENOVATION OF THE GLASS PAINTING COLLECTION

Glass painting is one of the oldest art techniques. The paintings were created on the basis of templates, very often by redrawing the contemporary woodcuttings and graphics. Saints and religious motifs were depicted the most, since the paintings served originally particularly the cult-protective purpose. They were usually placed into wayside chapels and little churches. The Upper-Nitra Museum in Prievidza manages the biggest Slovak collection of glass paintings. The restored collection comprises 129 pictures, most of them dating back to the 19th century.

PORTRÉTY HABSBURGOVCOV

REŠTAUROVANIE VEĽKOROZMERNÝCH OBRAZOV Z MÚZEA V SVÄTOM ANTONE

Južne od Banskej Štiavnice, v dedinke Svätý Anton, si na mieste stredovekého hradu z 15. storočia dal v polovici 18. storočia postaviť hontiansky župan a generál cisárskych vojsk Andrej J. Koháry barokovo-klasicistický kaštieľ. S jeho výstavbou i neskoršou prestavbou sú spojení významní európski architekti Giulio Ferrari a Ján Entzenhofer, ako aj umelci pôsobiaci v oblasti Banskej Štiavnice: maliar Anton Schmidt a sochár Dionýz Stanetti. Pôvodnú barokovú dvojkrídlovú budovu s arkádami do otvoreného ná-

dvoría v polovici 18. storočia gróf Koháry prestaval na honosné štvorkrídlové šľachtické sídlo. Neskorobarokový kaštieľ patrí k jedným z mála aristokratických budov na Slovensku, ktoré si uchovali bohatý inventár z čias svojej najväčšej slávy. Toto obdobie je vo Svätom Antone spojené s Koháryovcami, v 18. storočí jednou z najbohatších šľachtických rodín vo vtedajšom Uhorsku. Potomkovia rodu sa sobášom spriaznili s Coburgovcami a dostali sa na viaceré európske kráľovské tróny. Preto neprekvapuje, že v kaštieli sa sústredilo množstvo vzácných umeleckých predmetov, poľovníckych trofejí a mobiliáru vrátane výtvarných diel.

Od roku 1962 sídli v kaštieli múzeum. V jeho bohatých zbierkach sa nachádzajú mnohé diela pripomínajúce postavenie Coburgovcov a Koháryovcov. Patria k nim aj honosné portréty Márie Terézie, jej manžela Františka Lotrinského a ich prvorodeného syna a následníka trónu Jozefa II. z konca 18. storočia. Poukazujú na príbuzenský vzťah Coburgovcov s cisárskou dynastiou Habsburgovcov. Sú dielom viedenského dvorného maliara Leopolda Haga. Tieto tri zreštaurované obrazy sú súčasťou vyhládavanej expozície múzea situovaného v jedinečnom prírodnom prostredí krajinárskeho parku. V zbierkach múzea sú aj staršie diela, ktoré súvisia so zberateľskou aktivitou šľachticov, najmä diela maliarov z okruhu benátskej školy zo 17. a 18. storočia.

RESTORATION OF BIG PAINTINGS FROM THE ST. ANTON MUSEUM

A baroque-classicistic manor house is located in the village of St. Anton in Central Slovakia. It once belonged to powerful aristocratic families Koháry and Coburg, whose members made it also to European royal thrones. Precious art works, hunting trophies, and unique movables can be found here. Visitors may admire restored paintings of Maria Theresa, her husband Francis of Lorraine, and their son, crown prince Joseph II. These sumptuous art works point out to the families relationship between the family of Coburg and Habsburg.

PORTRÉTY RICHTÁROV A ŽUPANOV

REŠTAUROVANIE ZBIERKY PORTRÉTOV V STREDOSLOVENSKOM MÚZEU

Historické korene súperenia Banskej Bystrice a Zvolena sú pomerne hlboké. Najstaršie zmienky o Banskej Bystrici sú z druhej polovice 13. storočia a hovoria o nej ako o Neusohl – Novom Zvolene, na rozdiel od Altsohl – Starého Zvolena, ktorý sa rozkladal pod župným hradom (dnešný Pustý hrad). Zvolen patrí k mestám s najstaršími mestskými výsadami. V tomto kedysi slobodnom kráľovskom meste sídlila správa Zvolenskej stolice, neskôr župy, a to až do 60. rokov 18. storočia, keď ju presídlili do Banskej Bystrice. Situovanie dôležitých správnych úradov znamenalo pre každé sídlo jeho hospodárske a kultúrno-spoločenské povznesenie. A tak starobylejší Zvolen možno doposiaľ pociťuje ako nespravodlivosť to, že sa ocitol v tieni mladšej Banskej Bystrice, ktorá postupne prevzala jeho postavenie. Azda aj preto sa súčasťou zbierok Stredoslovenského múzea

v Banskej Bystrici stala kolekcia dvanástich obrazov s portrétmi richtárov slobodného kráľovského mesta Banskej Bystrice a županov Zvolenskej župy. Portréty významných predstaviteľov samosprávy – richtárov sa do archívov Banskej Bystrice dostávali od 17. storočia spolu s dokumentmi a písomnosťami. Právo slobodnej voľby richtára bolo jedným z dôležitých mestských privilégií. Obyvatelia mesta si richtára volili každoročne a bol hlavou mestskej vrchnosti. Podobne sa do archívu v župe od 18. storočia ukladali portréty županov, predstaviteľov správy vyššieho územného celku Zvolenskej župy, teda štátnej moci.

Unikátna obrazová zbierka donedávna ležala v depozite ukrytá pred zrakmi verejnosti. Najstaršou z reštaurovaných olejomalieb je obraz Juraja Weisza z roku 1700, päťnásobného richtára Banskej Bystrice. Z druhej polovice 18. storočia je portrét Jána Karola Pannera, ktorý bol richtárom štyrikrát. Na dvoch portrétach

z 19. storočia je zobrazený Jozef Glabits. Pravdepodobne preto, lebo ako prvý bol do funkcie richtára zvolený trikrát za sebou. Jeho životným krédom bolo „Prosperita občanov – blaho štátu“. Portréty županov a podžupanov pochádzajú z obdobia, keď sídlom Zvolenskej župy bola už Banská Bystrica. Obraz Petra Balogha-Očanského (de Ócsa) je zo začiatku 19. storočia. Patril k vedúcim predstaviteľom protihabsbursky orientovaného evanjelického zemanstva v Uhorsku, ale v obavách z vývoja po francúzskej revolúcii zmenil názor a stal sa lojálnym cisárovi Františkovi II. Portréty otca a syna Radvanských predstavujú dvoch členov miestnej šľachtickej rodiny. Radvanský mladší bol protagonistom maďarizačného útlaku v Hornom Uhorsku. V rokoch 1848 a 1861 bol županom Zvolenskej stolice v Banskej Bystrici a od roku 1865 za-

stával tento úrad doživotne. Z umeleckého hľadiska sú najhodnotnejšie portréty jeho podžupanov Bélu Grünwalda a Karolya Csipkaya, obidva z konca 19. storočia. Namaľoval ich Dominik Skutecký, jeden z našich najvýznamnejších maliarov na prelome 19. a 20. storočia, ktorý na sklonku života žil v Banskej Bystrici. Portréty sú jedinečnými dobovými dokumentmi. Rozpätie maliieb a predstaviteľov na nich zobrazených je 200 rokov. Najstaršie zobrazenia richtárov sú maľované zrejme menej skúsenými autormi miestneho pôvodu, predstavujú však ojedinelú dobovú výpoveď o vysokých predstaviteľoch mesta a rozsiahlej župy. Reštaurovaná zbierka je súčasťou novootvorenej expozície umiestnenej v obnovených priestoroch Matejovho domu. Postavili ho v roku 1479 v areáli banskobystrického mestského hradu.

RESTORATION OF A PORTRAIT COLLECTION IN THE CENTRAL SLOVAKIA MUSEUM

The expositions of the Central Slovakia Museum include a collection of 12 paintings with portraits of the free royal town of Banská Bystrica reeves and of Zvolen district governors. This collection of paintings has no parallel in Slovakia. Before restoration, it was hidden in the depository not available to the public. The oldest painting dates back to 1700; the latest portraits are from the end of the 19th century. They were painted by Dominik Skutecký, one of the most significant painters of that period. The paintings represent a unique account of senior town as well as district officers.

VÝBER Z POUŽITEJ LITERATÚRY SELECTED BIBLIOGRAPHY

Parky a záhrady, Natália Režná a kol., DAJAMA 2010

Svetové kultúrne dedičstvo UNESCO, Viera Dvořáková, DAJAMA 2009

Ľudová architektúra, Viera Dvořáková, DAJAMA 2008

Drevené kostoly, Miloš Dudáš, Ivan Gojdič, Margita Šukajlová, DAJAMA 2007

Hrady – najkrajšie zrúcaniny, Daniel Kollár, Jaroslav Nešpor, DAJAMA 2007

Vitráže na Slovensku, Ilona Cónová, Ingrid Gajdošová, Desana Lacková, Bratislava, Pamiatkový úrad SR a vydavateľstvo Slovart 2006

Národné kultúrne pamiatky Slovenska, Vladimír Bárta, Viera Dvořáková, AB ART press 2004

Kalvárie a Krížové cesty na Slovensku, Čičo, Kalinová, Paulusová a kol., Bratislava: Pamiatkový ústav, 2002

Liptovská Mara, včasnostredoveké centrum severného Slovenska, Karol Pieta, Archeologický ústav SAV, Nitra, vydavateľstvo Academic Electronic Press, Bratislava 1996

Vlastivedný slovník obcí, Veda, Bratislava 1977

Súpis pamiatok na Slovensku I.-III., Obzor, Bratislava 1967

Kaplnka cechu muzikantov v Bobrovci, Alica Elscheková. In: Pamiatky a múzeá. - Roč. 46, č. 2 (1997), s. 40 - 42.

Ako podklady boli využité aj projekty predložené jednotlivými žiadateľmi o granty. Text o cintoríne Frauenberg bol spracovaný podľa článku Ing. arch. Kataríny Voškovej.

Autorka textov ďakuje za cenné rady pracovníkovi Stredoslovenského múzea v Banskej Bystrici PhDr. Mariánovi Bovanovi, za pomoc starostovi vo Vysokej pri Morave Dušanovi Dvoranovi, za cenné rady Mgr. Petrovi Škulavíkovi z Ivanky pri Dunaji.

Nadácia VÚB | Poklady môjho srdca
VUB Foundation | Treasures of My Heart

Vydala | Published by: Nadácia VÚB | VUB Foundation, 2010

Texty | Texts: Ing. arch. Viera Dvořáková

Fotografie | Photographs: Alan Hyža

Marian Garai (str. 44 a 46), Roman Hanes (str. 47), archív SNG (str. 64)

Editorka | Editor: Alica Battyányiová

Grafická úprava a layout | Graphic design and layout: Istropolitana Ogilvy

Tlač | Print: i+i print spol. s r. o.

Copyright © Nadácia VÚB, Bratislava 2010 | Copyright © VUB Foundation, Bratislava 2010

